

Conceptnotulen

Algemene Vergadering van ING Groep N.V.

Muziekgebouw aan 't IJ, Amsterdam

Deze notulen zijn een zakelijke weergave van de inhoud van de vergadering.

Maandag 25 april 2016, 14:00 – 18:00 uur

1. Opening en mededelingen
2. A. Verslag van de Raad van Bestuur over 2015 (ter bespreking)
B. Duurzaamheid (ter bespreking)
C. Bericht van de Raad van Commissarissen over 2015 (ter bespreking)
D. Remuneratieverslag (ter bespreking)
E. Jaarrekening over 2015 (ter beslissing)
3. A. Reserverings- en dividendbeleid (ter bespreking)
B. Dividend over 2015 (ter beslissing)
4. A. Verlening van decharge aan de leden van de Raad van Bestuur voor hun taakuitoefening in 2015 (ter beslissing)
B. Verlening van decharge aan de leden van de Raad van Commissarissen voor hun taakuitoefening in 2015 (ter beslissing)
5. A. Corporate governance / wijziging statuten (ter beslissing)
B. Wijziging statuten in verband met de Europese Bank Recovery and Resolution Directive ("BRRD"; 2014/59/EU) (ter beslissing)
C. Wijziging profielschets van de Raad van Bestuur (ter bespreking)
D. Wijziging profielschets van de Raad van Commissarissen (ter bespreking)
6. Wijziging beloningsregeling van de leden Raad van Commissarissen (ter beslissing)
7. Samenstelling Raad van Bestuur: herbenoeming van de heer Wilfred Nagel (ter beslissing)
8. Samenstelling Raad van Commissarissen: benoeming van mevrouw Ann Sherry AO (ter beslissing)
9. A. Machtiging tot uitgifte van gewone aandelen (ter beslissing)
B. Machtiging tot uitgifte van gewone aandelen, met of zonder voorkeursrecht van bestaande aandeelhouders (ter beslissing)
10. Machtiging tot verkrijging van gewone aandelen of certificaten van gewone aandelen in het eigen kapitaal van de Vennootschap (ter beslissing)
11. Rondvraag en sluiting

- Van de Raad van Commissarissen: de heer J. van der Veer (voorzitter), mevrouw I.M. Castellá, de heren J.Ch.L. Kuiper, H.W. Breukink, E. Boyer de la Giroday, R.W.P. Reibestein en H.J. Lamberti (vicevoorzitter) en mevrouw M. Gheorghe.
- Van de Raad van Bestuur: de heren R.A.J.G. Hamers (voorzitter), P.G. Flynn en W.F. Nagel.
- De navolgende functionarissen:
 - de heer J-W.G. Vink hoofd Juridische Zaken van de Vennootschap
 - mevrouw C.H.P. van Eldert-Klep secretaris van de Vennootschap
- Externe accountant over het boekjaar 2015 de heer M.A. van Loo en mevrouw Z. Ahmed Karim, beiden van EY
- Externe accountant vanaf het boekjaar 2016 de heer M. Hogeboom van KPMG
- Vertegenwoordigers van de Centrale Ondernemingsraad en de pers
- 10 aandeelhouders en 2.324 certificaathouders aanwezig of vertegenwoordigd

1. Opening en mededelingen

2

Algemene Vergadering van 25 april 2006 zal de vergadering rechtstreeks via de internetsite van ING (www.ing.com) worden uitgezonden.

De **voorzitter** constateert dat aandeelhouders en certificaathouders overeenkomstig de wet en de statuten van de vennootschap tot deze vergadering zijn opgeroepen, zodat de vergadering rechtsgeldige besluiten kan nemen. Voorts constateert hij dat door aandeelhouders en certificaathouders geen voorstellen ter behandeling in deze vergadering zijn ingediend. Hij deelt mede dat het geplaatste kapitaal van de Vennootschap per de Registratiedatum (28 maart 2016) bestond uit 3.870.343.951 gewone aandelen. Op dezelfde datum waren in totaal 941.133 certificaten van gewone aandelen in bezit van ING zelf, zodat op de onderliggende gewone aandelen daarvan geen stemmen kunnen worden uitgebracht.

Later in de vergadering wordt bekendgemaakt dat in deze vergadering 10 aandeelhouders (inclusief de Stichting ING Aandelen) en 2.324 certificaathouders aanwezig of vertegenwoordigd zijn, die in totaal 3.869.999.655 (certificaten van) aandelen houden, waarop in totaal 3.869.058.522 stemmen kunnen worden uitgebracht. In totaal kunnen 2.210.128.158 stemmen (57.12% van het totale aantal stemmen) worden uitgebracht door middel van stemmen bij volmacht of door in de vergadering aanwezige of vertegenwoordigde certificaathouders of aandeelhouders (uitgezonderd de Stichting ING Aandelen).

Vervolgens deelt de **voorzitter** mede dat de notulen van de Algemene Vergadering van 11 mei 2015 zijn vastgesteld en ondertekend door de voorzitter, de secretaris en de aangewezen certificaathouder en sinds 11 november 2015 beschikbaar zijn op de website van ING. Het concept van deze notulen is ter inzage geweest vanaf 11 augustus 2015. De verslaglegging van deze vergadering wordt verzorgd door mevrouw C.H.P. van Eldert-Klep. Ten behoeve van het opmaken van de notulen wordt van de hele vergadering een bandopname gemaakt. Op grond van artikel 32 lid 3 van de statuten stelt de **voorzitter** voor de heer E. Bloemer (certificaathouder) uit Amsterdam aan te wijzen, die de notulen van deze vergadering mede zal vaststellen en ondertekenen. De heer Bloemer heeft al verklaard de aanwijzing te zullen aanvaarden. De Algemene Vergadering besluit bij acclamatie aldus.

De **voorzitter** geeft een toelichting op de orde en de gang van zaken in de vergadering en deelt mede dat na afloop van deze vergadering nog een vergadering van certificaathouders plaatsvindt.

De **voorzitter** geeft aan dat de agendapunten 2A t/m 2E eerst apart zullen worden toegelicht en dat daarna gelegenheid is voor vragen en opmerkingen over agendapunten 2A t/m 2E. De heer Van Loo van EY zal bij agendapunt 2E net als vorig jaar een toelichting geven op de verrichte werkzaamheden. Daarna zal agenda punt 2E in stemming worden gebracht.

2A. Verslag van de Raad van Bestuur over 2015 (ter bespreking)

2B. Duurzaamheid (ter bespreking)

De **voorzitter** deelt mede dat het duurzaamheidsverslag (2B) is samengevoegd met het Verslag van de Raad van Bestuur (2A). Hij geeft het woord aan de heer Hamers.

De heer **Hamers** bedankt alle aanwezigen voor hun komst en spreekt waardering uit voor hun betrokkenheid bij ING. Voordat de heer **Hamers** overgaat tot een toelichting op de financiële en de niet-financiële resultaten van 2015, staat hij stil bij de recente verkoop door ING van het nog resterende belang van 14,1% in NN Group. Met deze verkoop is de verplichte herstructurering van ING, als onderdeel van de staatssteun die ING in 2009 kreeg, afgerond. Deze herstructurering bestond uit een groot aantal zeer diverse transacties en heeft veel inspanning gevraagd van betrokkenen. Dit heeft de transformatie van een bank-verzekeraar naar een pure bank mogelijk gemaakt, mede dankzij de steun van de aandeel- en certificaathouders aan de Raad van Commissarissen en de Raad van Bestuur.

2015 was een goed jaar voor de bank waarin voor de klanten ook daadwerkelijk een stap vooruit ('a step ahead') is gezet als onderdeel van de Think Forward-strategie en de doelstelling welke tweeënhalf jaar geleden zijn vastgesteld om ervoor te zorgen dat klanten een stap voorop kunnen blijven lopen in hun zakelijke leven en in hun privéleven. Deze doelstelling, de 'purpose', is leidend geweest voor de in 2009 gedefinieerde klantbelofte ('customer promise') en de daarbij horende prioriteiten. De klantbelofte bestaat uit het sterk vereenvoudigen en transparant maken van wat de bank haar klanten aanbiedt, het als bank overal en altijd beschikbaar zijn voor haar klanten, het de klanten in staat stellen zelf hun financiën te regelen, en het streven om de dienstverlening aan de klanten continu te verbeteren. De heer **Hamers** vat de vier strategische prioriteiten van de bank samen die ervoor moeten zorgen dat ING de dienstverlening aan haar klanten kan verbeteren en differentiëren ten opzichte van haar concurrenten. In aanvulling daarop zet hij de vier randvoorwaarden uiteen die ingevuld moeten worden om de strategie te kunnen realiseren. Bij iedere toelichting op de kwartaalresultaten wordt de vertaalslag naar deze aspecten gemaakt.

In het licht van bovenstaande gaat de heer **Hamers** vervolgens in op welke resultaten ING het afgelopen jaar heeft behaald. Volgens de 'Net Promoter Score' (NPS) staat ING op nummer één in zeven van de dertien landen waarin ING een totaalbank is. Deze score geeft de klantloyaliteit weer en laat zien in welke mate klanten anderen adviseren om bij ING te gaan bankieren. Dit heeft in 2015 geresulteerd in een groei van 1,4 miljoen nieuwe klanten (van 33 miljoen klanten naar 34,4 miljoen klanten) van wie er 550.000 ING als huisbank hebben gekozen. De gemiddelde ING-klant heeft 152 keer per jaar contact met ING, waarvan 99% op digitale wijze. Nu er minder vaak direct persoonlijk contact is vereist dit enerzijds van ING dat de dienstverlening op afstand goed verloopt en anderzijds dat ING de klant moet kunnen blijven begrijpen.

Digitalisering van de dienstverlening vereist innoveren door gebruik te maken van en te investeren in technologie op een zodanige manier dat klanten op een eenvoudige manier met ING kunnen werken. Enerzijds realiseert ING innovaties zelf, bijvoorbeeld door middel van zogenaamde 'innovation boot camps' en andere initiatieven, die uiteindelijk resulteren in nieuwe of verbeterde diensten of producten. Enkele voorbeelden zijn de mogelijkheid tot het zich identificeren via een vingerafdruk van de klant, het zich via de computer kunnen identificeren of als nieuwe klant aanmelden en het standaardiseren van productiesystemen. Anderzijds werkt ING samen met fintechs om gezamenlijk innovatieve financiële producten en diensten te ontwikkelen en aan te bieden aan klanten. Dit vereenvoudigt en versnelt de manier waarop met financiële dienstverlening wordt omgegaan. Hier is sprake van een 'win-win-win' situatie: het is goed voor ING (aantrekken en behouden van klanten), voor de fintechs (schaal-, test- en implementatievoordelen) en voor de klanten die hiervan uiteindelijk uiteindelijk profiteren als gevolg van de resultaten van de samenwerking tussen ING en de fintechs. De heer **Hamers** geeft vervolgens een voorbeeld van hoe ING al jaren succesvol digitaal bankieren aanbiedt in Duitsland en hij toont daarmee aan dat het verbeteren van de dienstverlening aan klanten leidt tot het aantrekken van nieuwe klanten, het kunnen aanbieden van een groter aanbod aan producten en diensten en een verbetering van de financiële resultaten.

De rol van ING is niet alleen beperkt tot bankieren. ING heeft ook een maatschappelijke verantwoordelijkheid waaraan ze op verschillende manieren vorm geeft. Ten eerste door het in een wereld die steeds digitaler wordt aanbieden van diensten die particulieren helpt hun financiële situatie begrijpelijk, inzichtelijk en onder controle te krijgen en te houden. Als voorbeeld verwijst de heer **Hamers** naar het programma 'Financieel fit' dat ING in Nederland met dit doel aanbiedt. Ten tweede door het zelf als bedrijf continu te blijven verbeteren van wat ING doet en hoe ING dat doet door de wereldwijde inspanning van alle 54.000 medewerkers. Dit heeft onder andere geresulteerd in een verbeterde positie van ING in zowel de Dow Jones Sustainability Index als bij Sustainalytics. Ten opzichte van vergelijkbare bedrijven is ING zelfs leidend. Ten derde door het helpen van zakelijke klanten in hun transitie naar een duurzaam, circulair bedrijf met als resultaat een toename van de bijbehorende ING transactieportefeuille van EUR 19 miljard in 2014 naar EUR 23 miljard in 2015.

De heer **Hamers** vat samen welke resultaten over 2015 zijn behaald als gevolg van de hiervoor vermelde ontwikkelingen. De onderliggende winst van de bank was EUR 4,2 miljard en het rendement op het eigen vermogen van de bank was 10,8%, resultaten om trots op te zijn. ING is goed op weg om haar ambitie, zoals gekoppeld aan de strategie, waar te maken. ING heeft het afgelopen jaar EUR 25 miljard extra spaargeld aangetrokken en bijna EUR 22 miljard aan extra kredieten kunnen verstrekken. Het daardoor gecreëerde kapitaal en het beheer daarvan hebben de kapitaalbasis verbeterd. Ondanks het feit dat de kapitaaleisen steeds hoger worden, heeft ING een kapitaalpositie die ruim boven de minimaal gestelde verwachtingen ligt. Daardoor is ING in staat om een voorstel te doen tot uitbetaling van dividend van EUR 0,65 per aandeel. Dat voorstel ligt vandaag ter goedkeuring voor.

De heer **Hamers** staat vervolgens specifiek stil bij de kapitaalratio's. ING heeft twee sets van kapitaalratio's, die van de Bank en die van de Groep, omdat ING destijds ook nog het verzekeringsbedrijf had dat onder Groep ressorteerde. Met de verkoop van het laatste deel van NN Group is ING een volledig bankbedrijf. De kapitaaleisen richten zich echter met name op de Groep. ING's kernkapitaalratio (core tier 1 ratio) voor de Groep is momenteel 13,4%, rekening houdende met de laatste NN Group-transactie. De kapitaaleis over 4 jaar is 12,5%. ING loopt dus voor op de toekomstige eisen. Dit is ook zichtbaar in het koersverloop van het ING-aandeel sinds 2015, waarin ING zich positief onderscheidt ten opzichte van andere bedrijven. Dat is belangrijk voor de aandeelhouders.

De heer **Hamers** sluit zijn presentatie af met het bedanken van de 54.000 gemotiveerde en hardwerkende ING-medewerkers die iedere dag klaarstaan voor ING's loyale klanten. Hij spreekt de wens uit dat ING ook op de steun van haar loyale aandeelhouders mag blijven rekenen.

De **voorzitter** dankt de heer Hamers voor zijn toelichting en gaat over tot het volgende agendapunt.

2C. Bericht van de Raad van Commissarissen over 2015 (ter bespreking)

De **voorzitter** stelt aan de orde het bericht van de Raad van Commissarissen en verwijst naar bladzijden 65 tot en met 69 van het jaarverslag. De Raad van Commissarissen is in 2015 negen keer bijeen gekomen en besprak onder andere de Think Forward-strategie, de (verdere) desinvesteringen in Voya en NN Group, en ontwikkelingen op het gebied van toezicht. De commissies van de Raad van Commissarissen bespraken uiteenlopende onderwerpen. De belangrijkste onderwerpen betroffen onder meer de kwartaalresultaten en zaken op het gebied van corporate governance, risico management en HR. De **voorzitter** sluit dit agendapunt af en gaat over tot het volgende agendapunt.

2D. Remuneratieverslag (ter bespreking)

De **voorzitter** stelt aan de orde het remuneratieverslag over 2015 en verwijst naar het verslag zoals opgenomen op bladzijden 91 tot en met 101 van het jaarverslag. Hij geeft het woord aan de voorzitter van de Remuneratiecommissie, de heer Breukink.

De heer **Breukink** licht toe dat in het kader van het nieuwe beloningsbeleid, zoals dat is vastgesteld in de vorige Algemene Vergadering, in 2016 voor het eerst weer variabele beloning is toegekend aan de leden van de Raad van Bestuur voor hun prestaties in 2015. De prestaties van de leden van de Raad van Bestuur zijn geëvalueerd op basis van financiële en niet-financiële prestatiecriteria. Over het algemeen waren de prestaties in overeenstemming met de voorafgaand vastgestelde doelstellingen, hetgeen zich heeft vertaald in individuele percentages van 18% voor de CEO, 13% voor de CFO en 16% voor de CRO. Voor wat betreft de pensioenopbouw wordt sinds 1 januari 2015 voor het salaris boven EUR 100.000 niet langer pensioen opgebouwd bij het pensioenfonds, maar krijgen alle werknemers volgens dezelfde methode een toelage, waarmee ze zelf pensioen kunnen opbouwen. Die toelage is een vast percentage van het salaris dat jaarlijks wordt vastgesteld voor alle werknemers. Dit geldt ook voor de leden van de Raad van Bestuur. De ten aanzien van 2015 uitgekeerde beloningen aan de Raad van Bestuur en emolumenten zijn opgenomen in het remuneratierapport over 2015. Zoals vorig jaar aangegeven, heeft ING ook dit jaar haar positie ten opzichte van de benchmark beoordeeld. Op basis

daarvan en na de belangen van alle belanghebbenden te hebben afgewogen, is besloten om de totale 'at target' beloning van alle leden van de Raad van Bestuur per 1 januari 2016 met 2% te verhogen. Daarmee blijven de beloningen nog steeds duidelijk beneden de mediaan.

De **voorzitter** sluit het agendapunt af en gaat over tot het volgende agendapunt.

2E. Jaarrekening over 2015 (ter beslissing)

De **voorzitter** deelt mede dat de jaarrekening, opgenomen in het jaarverslag op bladzijden 103 tot en met 348, op 29 februari 2016 is opgemaakt door de Raad van Bestuur in de Engelse taal en sinds 2 maart 2016 beschikbaar is op internet. De jaarrekening is ter inzage gelegd op het hoofdkantoor van ING en is daar voor aandeelhouders en certificaathouders kosteloos verkrijgbaar. In opdracht van de Algemene Vergadering (besluit van 13 mei 2013) is de jaarrekening onderzocht door de externe accountant die een goedkeurende verklaring heeft afgegeven (jaarverslag, bladzijden 349 tot en met 352). De Raad van Commissarissen adviseert om de jaarrekening als zodanig vast te stellen. De externe accountant zal kort uitleggen hoe hij zijn controlewerkzaamheden heeft verricht.

De **voorzitter** geeft het woord aan de externe accountant die is vertegenwoordigd door de heer Marcel van Loo en mevrouw Zaina Ahmed Karim van EY.

De heer **Van Loo** (EY) dankt voor de gelegenheid en deelt mede dat ING hem schriftelijk heeft ontheven van de geheimhoudingsplicht ten behoeve van deze Aandeelhoudersvergadering. Vervolgens geeft de heer **Van Loo** een toelichting op de werkzaamheden van EY.

EY heeft in overeenstemming met haar opdracht de enkelvoudige en de geconsolideerde jaarrekening van ING Groep over 2015 gecontroleerd. EY heeft bij deze jaarrekeningen een goedkeurende controleverklaring afgegeven. Daarnaast heeft EY een goedkeurende controleverklaring afgegeven bij de statutaire jaarrekening van enkele dochterondernemingen van ING, waarvan de belangrijkste ING Bank is. Aangezien ING Groep tevens een beursnotering in de Verenigde Staten heeft, dient zij te voldoen aan de Sarbanes Oxley (SOx)-wetgeving. In dat kader heeft EY ook een verklaring afgegeven over de effectiviteit van de interne controle met betrekking tot de financiële verslaggeving door ING Groep (pagina 90 van het jaarverslag). Als gevolg van de aanpassing van de verwerking van bepaalde aspecten van de NN Group 'anchor investment' transactie, waar EY later op terug komt, was deze verklaring niet goedkeurend. Daarnaast heeft EY in 2015 een beoordeling uitgevoerd op de kwartaalcijfers van ING Groep, alsmede op de halfjaarcijfers van ING Bank. EY heeft bij deze tussentijdse cijfers een goedkeurende beoordelingsverklaring afgegeven. Ook heeft EY de duurzaamheidsinformatie zoals door ING opgenomen in haar jaarverslag beoordeeld en hierbij een goedkeurende beoordelingsverklaring afgegeven (bladzijde 62 van het jaarverslag). Tenslotte heeft EY de uitingen van ING in het jaarverslag, inclusief die met betrekking tot corporate governance, beoordeeld en heeft EY geen materiële onjuistheden of strijdigheden met de door EY gecontroleerde jaarrekening geconstateerd. EY heeft tevens vastgesteld dat de wettelijk vereiste informatie daarin is opgenomen, zoals vermeld in EY's controleverklaring.

EY's controle verklaring behorende bij de geconsolideerde en enkelvoudige jaarrekening van ING Groep bevindt zich op bladzijden 349 tot en met 352 van het jaarverslag. Samengevat zijn de belangrijkste elementen daarvan als volgt: **(1) Verklaring:** Op basis van EY's werkzaamheden is EY tot de conclusie gekomen dat de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de financiële positie per 31 december 2015 en van het resultaat over 2015. De jaarrekening is opgesteld onder de veronderstelling van continuïteit van de bedrijfsvoering. EY heeft op basis van haar werkzaamheden kunnen concluderen dat deze inschatting van management passend is; **(2) Onafhankelijkheid:** EY heeft afdoende maatregelen genomen om haar onafhankelijkheid van ING te waarborgen; **(3) Materialiteit:** De materialiteit die EY heeft gehanteerd bij de controle van de geconsolideerde jaarrekening van ING Groep is EUR 280 miljoen. Overigens hanteert EY niet voor alle posten of gecontroleerde bedragen dezelfde materialiteit. Bij bepaalde toelichtingen wordt geen rekening gehouden met deze materialiteit (zoals bij beloningen etcetera) omdat de nauwkeurigheid van die toelichtingen daarom vraagt. Alle door EY geconstateerde

en niet gecorrigeerde verschillen boven EUR 10 miljoen worden schriftelijk aan de Auditcommissie en de Raad van Commissarissen gecommuniceerd; **(4)** Scope: EY is niet alleen de externe accountant van ING in Nederland maar van ING in nagenoeg alle andere landen waar ING actief is. EY bepaalt waar en met welke diepgang gecontroleerd dient te worden. EY beoordeelt de resultaten van de lokale controles, bespreekt deze met haar teams ter plaatse en ook met ING in Nederland. Daarnaast bezoekt EY ieder jaar de belangrijkste landen één of meerdere keren; en **(5)** 'Key audit matters' of significante risico's: een significant risico is een onderkend en ingeschat risico van een afwijking van materieel belang, waaraan, naar EY's oordeel, tijdens de controle speciale aandacht moet worden besteed. Significante risico's hebben vaak betrekking op significante niet-routinematige transacties of op aangelegenheden die het toepassen van oordeelsvorming vereisen. Met betrekking tot de significante risico's heeft EY inzicht verworven in de interne beheersingsactiviteiten van ING die op deze risico's betrekking hebben. Daarnaast heeft EY specifieke gegevensgerichte werkzaamheden uitgevoerd om vast te stellen dat het risico niet leidt tot een afwijking van materieel belang in de jaarrekening. EY heeft voor de controle van 2015 de volgende significante risico's onderkend: **(a)** Desinvestering van NN Group; **(b)** Voorziening voor kredietverliezen; **(c)** Actuele waarde van financiële activa / passiva; en **(d)** Betrouwbaarheid en continuïteit elektronische dataverwerking. In EY's controleverklaring is waar mogelijk een verwijzing naar de pagina opgenomen waar de betreffende key audit matter door ING wordt toegelicht.

De heer **Van Loo** gaat daarna in op de desinvestering van NN Group (bladzijde 115 van het jaarverslag). Zoals ook in noot 1 op bladzijde 116 van het jaarverslag is toegelicht heeft ING begin 2016 besloten om de verwerking van bepaalde aspecten van de zogenaamde 'anchor investment' transactie die in het kader van de IPO in juli 2014 was aangegaan, aan te passen. Dit heeft een significante impact op de geconsolideerde jaarrekening over 2015 van ING Groep. Conform IAS 8 zijn de vergelijkende cijfers over 2014, zoals opgenomen in de geconsolideerde jaarrekening van 2015 aangepast. In noot 54 op bladzijde 255 van het jaarverslag is een overzicht opgenomen van de wijze waarop ING de verschillende desinvesteringen van NN Group in de loop van de tijd verwerkt heeft, inclusief de aanpassing waartoe begin 2016 is besloten. Naar aanleiding van de eerder genoemde aanpassing van de verwerking van bepaalde aspecten van de 'anchor investment' transactie heeft ING de effectiviteit van haar interne controle met betrekking tot financiële verslaggeving opnieuw beoordeeld. ING is tot de conclusie gekomen dat voor de verantwoording van specifieke, complexe transacties een aantal verbeteringen nodig is, zoals een meer uitgebreide documentatie, beoordeling en discussie van alternatieve verwerkingwijzen. EY heeft de aanpassing alsmede de conclusie van management ten aanzien van de effectiviteit van de interne controle met betrekking tot de financiële verslaggeving uitgebreid beoordeeld en is tot dezelfde conclusie gekomen als management. Uiteindelijk is EY tot de conclusie gekomen dat IFRS niet toelaat dat het economische verlies dat voor de ING-aandeelhouders ontstond na de IPO van juli 2014, in 2014 wordt verwerkt. In plaats daarvan is dit verlies op het moment van deconsolidatie in mei 2015 verantwoord.

2015 is het laatste jaar dat ING door EY gecontroleerd is. Vanaf 2016 neemt KPMG het van EY over. De heer **Van Loo** sluit zijn toelichting af met het bedanken van de aandeelhouders voor het in EY en haar rechtsvoorgangers gestelde vertrouwen. Daarnaast bedankt de heer **Van Loo** namens EY en in het bijzonder namens al zijn collega's die ING als cliënt hebben mogen bedienen, de Raad van Commissarissen, de Raad van Bestuur en alle andere medewerkers van ING voor de goede en prettige samenwerking in alle jaren.

De **voorzitter** dankt EY voor de toelichting en geeft aan dat KPMG de nieuwe externe accountant is vanaf het boekjaar 2016. KPMG's lead partners zijn de heer Guy Bainbridge (de global lead partner) en de heer Hogeboom (de wettelijke accountant). Namens KPMG is vandaag aanwezig de heer Hogeboom.

De **voorzitter** geeft vervolgens gelegenheid tot vragen en opmerkingen over de agendapunten 2A tot en met 2E en licht toe dat het streven is circa iedere drie tot vier vragen geclusterd te beantwoorden.

De heer **Van den Bos** (Stede Broec) is positief gestemd over de voorgestelde vergaderaanpak voor het stellen en beantwoorden van vragen. Hij heeft een aantal vragen. Zijn eerste vraag gaat over de door ING te betalen belastingen. De heer **Van den Bos** vraagt of zijn aanname correct is dat ING dubbele bankbelasting moet betalen, te weten lokale bankbelasting en daarnaast belasting over de geconsolideerde balans van ING. Hij wil weten of ING dit bij het ministerie van Financiën heeft aangekaart. Daarnaast wil de heer **Van den Bos** weten hoe ING het risico van eventuele open posities op het Britse pond heeft afgedekt bij een eventuele Brexit. Vervolgens verwijst de heer **Van den Bos** naar bladzijde 90 van het jaarverslag. Daar is de naam van het accountantskantoor opgenomen, maar niet de naam van de controlerend partner. Hij was in de veronderstelling dat laatstgenoemde ook vermeld zou moeten worden. Tot slot verwijst de heer **Van den Bos** naar een bladzijde van de presentatie van de heer Hamers die onder andere een overzicht geeft van de Europese landen waarin ING actief is. Hij merkt op dat ING een kleine positie inneemt met betrekking tot investeringen. In plaats van geld aan te houden bij de ECB, waarvoor betaald moet worden, zou het wellicht beter zijn het geld aan te wenden voor investeringen. De heer **Van den Bos** vraagt zich af waarom ING weinig tot geen activiteiten ontplooit in landen zoals Portugal en van daaruit in bijvoorbeeld Brazilië en Mozambique.

De heer **Jorna** (VEB) uit zijn ongenoegen over de voorgestelde vergaderaanpak en de daarvoor ingeplande tijd. Volgens hem biedt dit onvoldoende ruimte voor discussie. Daarnaast acht hij de kans groot dat vragen niet of te generiek beantwoord zullen worden. De heer **Jorna** refereert aan de dalende beurskoersen sinds medio 2015 in combinatie met de dalende olieprijs. ING heeft een aan olie en grondstoffen gerelateerde portefeuille van circa EUR 28 miljard. Hij vraagt of ING dit als een potentieel groot risico ziet en of ING acties onderneemt om de omvang van deze portefeuille te verminderen met verwijzing naar zijn vergelijkbare vraag in 2007 met betrekking tot de Alt-A-portefeuille. Daarnaast is de heer **Jorna** benieuwd of de traditionele bank nog een toekomst heeft en welke toegevoegde waarde ING kan blijven bieden, ofwel hoe ING zich blijvend kan onderscheiden en welk langere-termijn-verdienmodel ING voor ogen staat. Hij noemt in dit kader verschillende voorbeelden van initiatieven en ontwikkelingen, zoals WeLab, Kabbage, een onlinebank met de Bank of Beijing, Google Wallet, Amazon en Alibaba. De heer **Jorna** vraagt of ING voldoende voorzieningen heeft getroffen voor een aantal lopende juridische procedures en claims die (gedeeltelijk) betrekking hebben op ING. Als voorbeelden haalt hij aan de rechtszaak en miljardenclaim die de Amerikaans-Cubaanse broers Villoldo tegen ING hebben aangespannen en ingediend, ING's rol als tussenpersoon in het aanbieden van zogenoemde woekerpolissen, de door ING verkochte rentederivaten aan het midden- en kleinbedrijf en middelgrote bedrijven, ING's rol bij de totstandkoming van de Nederlandse wetswijziging die het banken toestaat kosten van contingent convertibles (coco's) te kunnen aftrekken en eventuele betrokkenheid bij de Panama Papers en activiteiten zoals dividendstrippen. Hij is benieuwd naar de status en ING's zienswijze hierop. De heer **Jorna** wil weten of de huidige rentemarges daadwerkelijk zo slecht zijn voor onder andere de bankenbranche vergeleken met enkele jaren geleden en wat het ING-beleid is in het geval de rentemarge lager dan 0% zou worden. De heer **Jorna** geeft aan in een volgende vragenronde terug te zullen komen op de impact van EUR 1 miljard op de financiële verslaglegging in verband met de behandeling van de NN Group 'anchor investment' transactie.

De **voorzitter** geeft het woord aan de heer Hamers, de heer Nagel en de heer Vink ter beantwoording van de gestelde vragen.

De heer **Hamers** neemt het woord en beantwoordt een aantal vragen.

Hij bevestigt dat ING dubbele belasting geheven krijgt. In Nederland moet ING bankbelasting betalen over de geconsolideerde balans en daarnaast moet ING lokale bankbelasting betalen in de landen waarin ING actief is. Dat heeft ING bij het ministerie van Financiën aangekaart.

Met betrekking tot ING's activiteiten is ING in bijna alle landen van Europa actief, waarvan in dertien landen als volledige lokale bank met aanbod van zowel diensten voor particulieren als bedrijven. In dit opzicht is ING de meest Europese bank van alle Europese banken. ING heeft momenteel geen interesse

om diensten voor particulieren aan te bieden in Portugal; wel biedt ING daar diensten voor bedrijven aan.

ING onderzoekt momenteel welke mogelijkheden er zijn om online bankieren aan te bieden in China en hoe dat het beste ingericht zou kunnen worden. Dit zal lokale spaargelden aantrekken in combinatie met de vereiste daarbij behorende lokale activa genereren. Omdat de Bank of Beijing, een grote lokale bank, kennis van en ervaring heeft met deze activa lijkt het oprichten van een samenwerkingsverband tussen ING en de Bank of Beijing de best passende aanpak.

Op de vraag of de traditionele bank nog een toekomst heeft, antwoordt de heer **Hamers** bevestigend. ING heeft een heel goed toekomstperspectief, omdat ING goed is in digitaal bankieren. Wereldwijd wordt ING gevraagd naar hoe ING digitaal bankieren en de samenwerking met fintechs vertaalt naar een duurzaam bedrijfsmodel. De traditionele bank heeft dus een toekomst als zij zich heel snel aanpast aan externe ontwikkelingen, investeert in de digitale toekomst en zich openstelt voor onder andere samenwerking met fintechs.

De rentemarge heeft de afgelopen jaren geschommeld tussen 145 en 150 basispunten. ING's rentemarge-beleid is erop gericht rekening te houden met zowel markt- als klantontwikkelingen. ING heeft haar rentemarge in de afgelopen jaren kunnen laten stijgen door het nemen van meer risico op bepaalde producten, zoals bijvoorbeeld consumptieve kredieten en financiering van het midden- en kleinbedrijf. De lage of negatieve renteomgeving verlaagt wel het rendement op spaargeld. In Nederland betaalt de gemiddelde bank daarover 50 basispunten. In verband met concurrentieoverwegingen wordt niet ingegaan op eventuele vooruitzichten met betrekking tot een mogelijke negatieve rente.

De heer **Vink** gaat vervolgens in op de vragen over juridische procedures en claims. Er is geen voorziening getroffen voor de woekerpolisaffaire. De enige referentie die ING op dit vlak heeft betreft een twee jaar geleden ontvangen brief van één van de claimstichtingen. Die brief heeft verder geen vervolg gekregen en heeft ook niet geleid tot een procedure. De belangrijkste ontwikkeling in het derivatendossier is dat overleg plaatsvindt met de AFM en met een commissie die door het ministerie van Financiën is ingesteld. Deze commissie zal de dossiers van verschillende banken, waaronder die van ING, opnieuw bekijken. ING is in overleg met deze commissie over de inrichting van deze herbeoordeling. Voor dit dossier is een voorziening getroffen in het vierde kwartaal van 2015. De rechtszaak tussen ING en de familie Villoldo loopt nog steeds. ING heeft de procedure in eerste instantie gewonnen. Vervolgens heeft de familie hoger beroep aangetekend. Die procedure nadert ook zijn einde en de verwachting is dat er binnen enkele maanden een uitspraak komt. Het ministerie van Financiën heeft vragen beantwoord over de coco's. ING is in afwachting van een eventueel vervolg daarop. Op grond van IFRS is er op dit moment geen basis voor het treffen van een voorziening hiervoor.

Daarna beantwoordt de heer **Nagel** verschillende vragen.

ING ziet geen grote directe risico's ten aanzien van een Brexit. ING heeft nauwelijks of geen open posities in Britse ponden. ING verwacht wel indirecte gevolgen van een Brexit te zullen merken in haar volumes en marges, omdat ING veel zakelijke klanten in Londen heeft. Hoewel deze grotendeels internationaal werken, zullen ze de gevolgen voor de Britse economie sterker voelen dan de rest van ING's portefeuille. Met betrekking tot de ontwikkeling van de oliekoers en ING's daaraan gerelateerde portefeuille wordt gerefereerd aan de toelichting op de financiële resultaten die hierop in het vorige kwartaal is gegeven. De heer **Nagel** vat samen hoe deze portefeuille is opgebouwd en of en zo ja, welk olierisico gelopen wordt op de verschillende bestanddelen daarvan. Het deel van de portefeuille dat direct aan de risico's van oliewinning en olieservices is blootgesteld is ongeveer 0,5% van het balanstotaal van ING. De andere 99,5% heeft over het algemeen voordeel bij een lage olieprijs en dat vertaalt zich onder andere in dalende risicokosten op het merendeel van de portefeuille. ING's inschatting is dat de risicokosten voor dit jaar en volgend jaar op het niveau van 2014 zullen liggen, mocht de olieprijs voor langere tijd USD 20 per vat worden. Mocht de olieprijs voor langere tijd USD 30 per vat worden dan zullen de risicokosten naar verwachting uitkomen op het niveau tussen dat van 2014 en 2015.

De heer **Nagel** staat vervolgens stil bij de Panama Papers, de documenten uit de interne administratie van Mossack Fonseca & Co, een juridisch advieskantoor in Panama dat voor klanten vennootschappen opzet op locaties waar hun vermogen of eigendommen nauwelijks worden belast. Volgens ING is hier een aantal elementen van belang. Het eerste element betreft de integriteit van banken in het behandelen van zaken die fiscaal gevoelig zijn met of voor klanten. Het is ING-beleid om geen juridische entiteiten voor klanten op te zetten of ze te adviseren op fiscaal gebied. In aanvulling op het naleven van de relevante wet- en regelgeving heeft ING ook beleid opgesteld hoe om te gaan met het grijze gebied van activiteiten die wel legaal zijn, maar mogelijkwels schadelijk zouden kunnen zijn ('legal, but harmful'). Het tweede element betreft de vraag of banken nog wel voldoende de financiële activiteiten van hun klanten monitoren ter signalering en opvolging van bijvoorbeeld eventuele criminele activiteiten en corruptie. Hiervoor heeft ING naast beleid ook systemen tot haar beschikking om de financiële activiteiten van haar klanten zo goed mogelijk te volgen. Indien nodig blokkeert ING transacties of verbreekt ze de relatie met klanten.

Tot slot reageert de heer **Nagel** op de vraag of ING zich bezighoudt met dividendstrippen naar aanleiding van een Duits onderzoek. Het is ING-beleid om dit soort transacties niet te doen. ING heeft op dit moment geen aanwijzingen dat dit beleid niet gevolgd is of wordt. Ook is ING niet benaderd door enige autoriteit over deze specifieke activiteit.

De **voorzitter** geeft het woord voor een volgende ronde van vragen en opmerkingen.

De heer **Stevense** (SRB) begint ook met een verwijzing naar de vergaderaanpak. Hij rekent op voldoende discussietijd. Hij gaat vervolgens in op de ontwikkeling van de kosten/batenverhouding en vraagt zich af wat de vooruitzichten zijn van de alsmaar stijgende kosten die de toezichthouders in rekening brengen bij de banken, voor ING resulterende in een stijging van EUR 620 miljoen in 2015 naar EUR 820 miljoen in 2016. De heer **Stevense** wenst een nadere toelichting op het EUR 100 miljoen netto boekverlies voor ING in het tweede kwartaal van 2016 als gevolg van de recente verkoop van het nog resterende belang in NN Group. De heer **Stevense** is benieuwd naar de mogelijkheid tot het uitkeren van een superdividend of het afstempelen van aandelen ter verlaging van de dividendbelasting. De heer **Stevense** vraagt ook naar de relatie tussen de technologie die voor bitcoins wordt toegepast en die gebruikt wordt door fintechs, of ING betrokken is geweest bij de totstandkoming van die technologie en of ING ook bitcoins gebruikt. Tot slot vraagt de heer **Stevense** hoe de externe accountant van ING omgaat met de controle van de kleinere ING-entiteiten.

De heer **Rienks** (Nieuwerkerk aan den IJssel) is met name geïnteresseerd in hoe het verder zal gaan met de banken in Europa. Ten eerste wil hij weten of er nog ruimte blijft voor klanten om in de toekomst naar een fysiek bankkantoor te kunnen gaan. Hij verwijst hierbij naar lokale ontwikkelingen in Nederland, België, Duitsland en Frankrijk. Ten tweede refereert de heer **Rienks** aan de ontwikkelingen die zouden moeten leiden tot een daadwerkelijke Europese bankenunie. Hij vraagt zich af of er daadwerkelijk zo'n unie zal komen, of in dat kader nog een consolidatie van banken te verwachten is en wat ING's visie en standpunt in deze is. Ten derde verwijst de heer **Rienks** naar de trend dat particulieren van banken steeds minder vrije keuze krijgen waarin zij wensen te beleggen. Hij vraagt ING om de toezegging dat ING alle beursgenoteerde bedrijven en fondsen aan haar klanten zal blijven aanbieden. Als laatste gaat de heer **Rienks** in op alternatieve betalingsmogelijkheden. Hij is benieuwd naar de toekomst van IBAN in vergelijking tot bijvoorbeeld PayPal, Google Wallet en Apple Pay.

De **voorzitter** geeft het woord aan de heer Hamers en de heer Van Loo van EY ter beantwoording van de gestelde vragen.

De heer **Hamers** reageert op de vraag van de heer Stevense over de door de banken te betalen kosten aan de toezichthouder. Om het financiële stelsel veiliger te maken is het nodig bij te dragen aan het opbouwen van reserves hiervoor. In de EUR 850 miljoen kosten die ING dit jaar verwacht te moeten betalen zijn ook de contributies aan het depositogarantiestelsel, aan het resolutiefonds, de

bankbelasting en de kosten van nieuw toezicht begrepen. Naast een nieuwe, Europese toezichthouder bestaan ook de lokale toezichthouders nog. Dat verhoogt de totale te betalen kosten. Hij is van mening dat de financiële situatie van de Europese banken in het algemeen eerst stabiel zal moeten worden alvorens de hoogte van de daarvoor benodigde kosten kritischer bekeken kan worden.

Het boekverlies als gevolg van ING's recente verkoop van het nog resterende belang in NN Group heeft te maken met de waardering van NN Group door ING aan het einde van 2015. Dat was tegen de marktwaarde van het NN Group aandeel op 31 december 2015. Op het moment van daadwerkelijke verkoop in 2016 noteerde dit aandeel iets lager dan aan het einde van 2015 en dat verklaart het boekhoudkundige verlies van EUR 100 miljoen.

ING's dividendbeleid is tot stand gekomen met inachtneming van verschillende aspecten, zoals de kapitaalpositie, het verdienmodel, zienswijzen van de toezichthouders en de wensen van heel veel aandeelhouders. De aandeelhouders hebben de voorkeur uitgesproken voor een dividenduitkering die over de jaren heen nagenoeg stabiel is en langzaam stijgt als daartoe de mogelijkheid is. Het beleid van ING houdt in dat dit wordt nagestreefd en is erop gericht kapitaal uit te keren aan de aandeelhouders op basis van een duurzaam dividendbeleid. Aandeelhouders hebben aangegeven dit liever te hebben dan een zogenaamde 'sugar rush', of superdividend, waarbij sprake is van enkele keren een hoge dividenduitkering gevolgd door een lagere uitkering.

De onderwerpen bitcoins, fintechs en de toekomst van de bank komen vervolgens aan bod ter behandeling van de vragen van de heer Stevense en de heer Rienks. Een bitcoin is een virtuele munt waarbij banken zich met name richten op de technologie die ten grondslag ligt aan de munt. Deze technologie met bijbehorende standaarden zou in staat moeten zijn bepaalde papieren standaarden, zoals voor betalingen, letters of credit, bankgaranties en andere zaken, te vervangen. Daarom heeft ING zich aangesloten bij R3, een groep internationale banken die de mogelijkheden onderzoekt van de ontwikkeling van 'blockchain', het systeem waarop de virtuele munt bitcoin is gebaseerd.

De heer **Hamers** verwacht dat er ook in de toekomst bankkantoren blijven, maar dat de rol ervan blijft veranderen, van het faciliteren van betalingen, het in ontvangst nemen of uitgeven van contant geld naar het adviseren van klanten, zoals aan het midden- en kleinbedrijf. Het aantal benodigde bankkantoren wordt gedreven door het afwegen van de behoeften van de klanten tegen welke diensten de bank wenst aan te bieden. Met referentie aan fintechs, wordt ING ook als succesvolle fintech gezien: ING manifesteert zich in landen als Spanje, Frankrijk, Italië, Australië en Duitsland in feite niet veel anders dan via een internetscherm of een mobiele app.

De verwachting is dat er te zijner tijd consolidatie van banken zal plaatsvinden in Europa. Met de komst van de Europese Centrale Bank is de verwachting dat er een echte Europese bankunie komt hoog, bij voorkeur gestimuleerd door een Europees depositogarantiestelsel. Dat laatste is er nu nog niet is en daarover wordt politiek nog veel gesproken. Dit alles zou banken niet tegen moeten houden om op Europees niveau verder te consolideren en de bedrijfsvoering over de grenzen verder te optimaliseren, zoals ING dat nu ook doet met branches in verschillende landen behorende bij dezelfde Nederlandse juridische entiteit (ING Bank N.V.). In het geval van dochterondernemingen, zoals bijvoorbeeld in België en in Duitsland voor ING, is nog geen volledig vrij verkeer van liquiditeit en kapitaal mogelijk.

De heer **Hamers** sluit af met de opmerking dat ING geen plannen heeft het aanbod voor particuliere beleggingsmogelijkheden te veranderen.

Een **certificaat-/aandeelhouder** wijst op de investering die ING-aandeelhouders hebben gedaan in PayPal ten tijde van de opzet ervan. Dit aandeel is tussen 2005 en 2007 verkocht. De heer **Hamers** bevestigt dat en gaat nader in op de ontwikkelingen op het gebied van betalingsverkeer met verwijzing naar nieuwe wetgeving zoals de 'Payment Service Directive 2' (PSD2) die in Europa van kracht wordt en waarin wordt bepaald dat iedereen een betaalproduct kan aanbieden, zelfs over de grenzen heen, waardoor er ook steeds meer nieuwe betaaloplossingen zullen komen. Binnen het banksysteem blijft

het vooralsnog wel noodzakelijk om daarbij gebruik te maken van IBAN. Als voorbeeld wordt ING's product TWYP ('The Way You Pay') genoemd dat ook door niet-ING-kanten gebruikt kan worden voor het uitvoeren van kosteloze betalingen. Negen weken na de lancering van TWYP heeft ING al meer dan 250.000 actieve gebruikers.

De heer **Van Loo** (EY) gaat in op de vraag van de heer Van den Bos of zijn naam was weggevallen op bladzijde 90 van het jaarverslag. Dat is niet het geval. De verklaring in het jaarverslag is conform de Amerikaanse SOx-regelgeving opgesteld waarbij het gebruikelijk is om alleen de naam van de firma op te nemen. Wat betreft de vraag over de accountantscontrole van kleine entiteiten licht de heer **Van Loo** toe wat EY's controleaanpak is: EY controleert ieder jaar uitgebreid de grote entiteiten en vanuit 'remote entity risk' perspectief selecteert EY daarnaast elk jaar een aantal kleine entiteiten om daar ook een controle vanuit ING Groep uit te voeren. Ook de kleine entiteiten hebben meestal een bankvergunning waarvoor statutaire controleverplichtingen gelden. Dat betekent in dit geval dat lokale EY collega's deze entiteiten controleren.

De **voorzitter** geeft het woord voor een volgende ronde van vragen en opmerkingen.

De heer **Szwed** uit Polen spreekt de Algemene Vergadering in het Engels toe. Hij start zijn betoog met het aanhalen van het op 22 april 2016 in New York ondertekende klimaatakkoord dat ervoor moet zorgen dat de klimaatverandering niet verder gaat. Vervolgens schetst hij de situatie in Polen: de inwoners van Polen hebben te maken met oneerlijke concurrentie en hoge energiekosten. Ieder jaar sterven 45.000 mensen als gevolg van het verbranden van steenkool in de Poolse steden. De heer **Szwed** verwijst naar waar hij zelf vandaan komt, Krakau, de meest vervuilde stad in de Europese Unie. Heel veel inwoners zouden het liefst investeren in efficiënte en hernieuwbare energie. Volgens de heer **Szwed** verleent ING nog altijd financiële diensten aan bedrijven in Polen die zich bezighouden met (de opzet en exploitatie van) kolencentrales en mijnen. Hij vraagt of ING haar dienstverlening aan bepaalde Poolse bedrijven die gebruik maken van steenkool of zich bezighouden met steenkool-gerelateerde projecten zal stopzetten of weigeren. Daarnaast wil hij weten of ING samenwerkt met en investeert in lokale gemeenschappen en initiatieven, bijvoorbeeld in Krakau. Hij nodigt ING uit om een samenwerking aan te gaan met Polen in de strijd voor milieuvriendelijke energie ter bescherming van het mondiale klimaat.

De **voorzitter** geeft het woord aan de heer Nagel ter beantwoording van de gestelde vragen.

De heer **Nagel** licht toe dat ING zich zeer bewust is van de klimaatveranderingsproblematiek die ook een duidelijke rol speelt in het denken over wat ING wel en niet doet. Zo financiert ING geen nieuwe projecten meer die zich bezighouden met 'coal-fired power generation plants' (kolengestookte energiecentrales). ING financiert ook geen kolenmijnen meer die voor 'thermal coal' (thermische kolen) gebruikt worden. ING heeft de ambitie om de totale exposure op alles wat met kolen te maken heeft terug te brengen en voert daarbij passend beleid. Ter illustratie verwijst de heer **Nagel** naar ING's totale portefeuille met betrekking tot elektriciteitsopwekking en zet hij de ontwikkeling uiteen van het deel dat betrekking heeft op hernieuwbare energie (dat aandeel is toegenomen) en het deel dat betrekking heeft op kolen (dat aandeel is afgenomen). Kortom, ING handelt in bijna alle opzichten op de manier waarnaar de heer **Szwed** streeft. Wat betreft recente, uit 2015 daterende, transacties legt de heer **Nagel** uit dat ING zorgvuldig omgaat met bestaande klanten. Daarnaast is het ING's beleid om bedrijven die in een duidelijke transitie naar duurzame opwekking zijn in die transitie te steunen.

De heer **Spanjer** (Amsterdam) reageert hierop. Hij vraagt zich af hoe duurzaam het woord 'duurzaam' is bij ING nu volgens hem blijkt dat ING toch nog zaken doet met bedrijven zoals kolencentrales en kolenmijnen. De heer **Spanjer** richt zich vervolgens tot de voorzitter en uit zijn onvrede over de manier waarop hij op 14 april 2016 te woord is gestaan toen hij het hoofdkantoor van ING bezocht om de stukken van de Algemene Vergadering ter inzage op te vragen. ING-medewerkers vroegen hem meerdere malen naar zijn naam en met wie hij een afspraak had. Hij vindt dit niet getuigen van het centraal stellen van de klant. Hij stelt de heer Hamers voor betreffende medewerkers te ontslaan. De

heer **Spanjer** stelt daarna een aantal vragen over bladzijde 23 van het jaarverslag. Hij vraagt waarom geen doelstelling na 2017 is opgenomen voor dividend. Hij wil ook graag weten wat de reden is van het afgenomen balanstotaal (2014: EUR 993 miljard, 2015: EUR 842 miljard, een afname van EUR 151 miljard oftewel 15,2%) en het lagere eigen vermogen van de Groep (2014: EUR 51 miljard, 2015: EUR 48 miljard, een afname van EUR 3 miljard oftewel 5,9%). Daarnaast vraagt hij om een toelichting op de relatieve positie van ING conform de Net Promoter Score (NPS) voor Retail Banking waarbij ING van plaats 9 naar plaats 7 is gegaan. Tot slot vraagt de heer **Spanjer** of ING iets kan doen aan het verschil in het moment van het door klanten betalen met pin en het moment dat bijvoorbeeld kleine winkeliers het geld op hun rekening bijgeschreven zien.

De heer **Hamers** gaat in op de vragen en opmerkingen van de heer Spanjer. ING's beleid is om geen nieuwe financieringen te verstrekken aan kolencentrales en kolenmijnen. ING blijft wel klanten bedienen die ze al in portefeuille heeft (herfinanciering). ING herstructureert voortdurend. Daar waar medewerkers betere dienstverlening kunnen verrichten, hoort de Hamers dat graag. Het voorstel van de heer Spanjer om twee ING-medewerkers te ontslaan vindt de heer **Hamers** echter een zeer ongepaste opmerking. Met betrekking tot de dividend doelstelling heeft ING duidelijk gecommuniceerd dat ING streeft naar een progressief dividend, dat wil zeggen dat ING er naar streeft minimaal hetzelfde en indien mogelijk iets meer dividend uit te keren in de toekomst dan tot nu toe is gedaan. De verkorting van de balans en de verlaging van het eigen vermogen hebben beide te maken met de verkoop en de deconsolidatie van NN Group. Wat betreft de relatieve positie van ING conform de NPS legt de heer **Hamers** uit dat ING niet ieder kwartaal nummer één kan zijn in alle landen waarin ING actief is. Het streven van ING is wel om de eerste plek weer te bemachtigen waar ze die momenteel niet heeft. Het tijdsverschil tussen het doen en het ontvangen van betalingen komt omdat betalingen in Nederland nog steeds per batch worden verwerkt. Het is wel de bedoeling dat real-time verwerking van betalingen wordt gerealiseerd. ING werkt samen met andere Nederlandse banken aan een oplossing hiervoor. Wanneer die beschikbaar zal zijn, is nog niet bekend.

De heer **Vreeken** (WeConnectYou) neemt vervolgens het woord en start met het complimenteren over de goede resultaten en initiatieven van ING, onder andere op het gebied van innovatie. Hij verwijst specifiek naar de 'upfall shower' die een grote bijdrage zou kunnen leveren aan het duurzaamheidsvraagstuk. Hij omarmt ING's initiatieven om haar eigen panden en het gebruik ervan energiezuiniger te maken. In het verlengde hiervan vraagt de heer **Vreeken** naar de verwachte wagenparkontwikkeling voor ING-medewerkers. Daarnaast vraagt de heer **Vreeken** ING te heroverwegen ook kunstenaars en kleinere kunst-aangelegenheden, in aanvulling op de voetbal sponsoring, te ondersteunen. De heer **Vreeken** wil ook weten hoe ING omgaat met de risico's en bedreigingen op het gebied van cybercrime, phishing en terrorisme. Tot slot vraagt hij wat ING kan doen, samen met andere Nederlandse en Duitse banken, aan de rentestand gerelateerde besluiten van de Europese Centrale Bank die niet altijd gunstig lijken te zijn voor banken.

De heer **Hamers** bevestigt dat de 'upfall shower' een goed voorbeeld is van een vernieuwend product dat kan bijdragen aan duurzaamheid in verschillende omgevingen. Wat ING betreft is ING in Nederland ongeveer twee jaar geleden met een test gestart waarbij medewerkers kunnen kiezen voor een elektrische auto voor het woon-werkverkeer. Na afloop van de test wordt geëvalueerd of het aanbod en de inzet verder kunnen worden uitgebreid. ING maakt weloverwogen keuzes voor haar sponsoring die aansluiten bij hoe zij zich wenst te profileren. Zo sponsort ING op het gebied van kunst bijvoorbeeld jonge kunstenaars in de fotografie.

De Europese Centrale Bank is de partij die onder andere de beleidskeuzes over de Europese rente maakt. Net als andere banken deelt ING haar visie met de toezichthouder over de invloed op banken van de momenteel lage dan wel negatieve rente in het algemeen en op het bedrijfs- en op verdienmodel van banken in het bijzonder. ING verwacht niet dat het huidige rentebeleid, dat leidt tot negatieve korte- en middellange rente, het vertrouwen van partijen in de economie zal doen toenemen en zo bestedingen zal aanjagen. Het tegenovergestelde blijkt het geval, althans tot nu toe: klanten gaan meer sparen om de lage rente te compenseren en hun financiële toekomst veilig te stellen.

De **voorzitter** geeft het woord voor een volgende ronde van vragen en opmerkingen.

De heer **De Kruif** (VBDO) komt terug op ING's beleid ten aanzien van kolen en vraagt of ING haar beleid nog voldoende doortastend acht, gezien de serieuze aard van het klimaatprobleem en ING's eigen profilering als verduurzamende bank. Volgens hem is een bank vanwege haar diversiteit aan activiteiten blootgesteld aan ontzettend veel aspecten in relatie tot duurzaamheidskansen en -risico's. Hij vraagt en adviseert ING daarom te overwegen om, in aanvulling op het huidige jaarverslag, een duurzaamheids-winst-en-verliesrekening op te stellen, waarin duidelijk per punt in kaart wordt gebracht wat de positieve en de negatieve impact van ING is. Daarnaast wil de heer **De Kruif** weten of ING het initiatief van ING Duitsland om mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt te incorporeren wereldwijd zal uitrollen. Hij zou het op prijs stellen als er meer gerapporteerd zou worden over de voortgang van het project.

De heer **Buhlmann** vertegenwoordigt 1.335.271 aandelen namens enkele institutionele beleggers. Hij refereert aan de vergaderaanpak en geeft aan dat hij verwacht dat de aandeelhouders voldoende tijd krijgen het jaarverslag vandaag te bespreken. De heer **Buhlmann** vraagt om een toelichting op de stijging van de risicokosten versus de daling van de Non-Performing Loans (NPL)-tarieven. Vooruitlopend op agendapunt 5 wil de heer **Buhlmann** weten wat er gebeurt als het quorum van aanwezige of vertegenwoordigde aandelen onder de 50% daalt aan het begin van de vergadering of gedurende de vergadering. Daarnaast verwijst hij ook alvast naar agendapunt 9. De heer **Buhlmann** komt terug op de rol van de Europese Centrale Bank bij het bepalen van de Europese rente en is benieuwd of banken op de langere termijn kunnen overleven bij een langdurig lage of negatieve rente en wat het eventuele effect daarvan op de aandeelhouders is.

De **voorzitter** geeft het woord aan de heer Hamers ter beantwoording van de vragen voor zover de punten niet bij agendapunt 5 of 9 aan de orde komen.

De heer **Hamers** maakt duidelijk dat ING als bank niet belegt of investeert, maar klanten financiert met behulp van ontvangen geld van andere klanten dat ING ook weer moet terugbetalen.

ING heeft haar kolenbeleid in november 2015 aangescherpt. Implementatie van dit beleid kost tijd, omdat ING haar klanten de gelegenheid wil geven alternatieven te vinden voordat ING de financiering of relatie beëindigt. ING neemt het kolenbeleid, het klimaat en duurzaamheid erg serieus. ING heeft mede daarom het klimaatakkoord ondertekend. Volgens de heer **Hamers** heeft het ING-beleid nu nog geen herziening nodig.

ING is nog niet voornemens om een aparte duurzaamheids-winst-en-verliesrekening te maken. ING probeert haar portefeuille wel steeds beter te laten aansluiten bij internationaal geaccepteerde standaarden met betrekking tot het inzichtelijk maken van het duurzame aandeel van de portefeuille.

ING heeft niet alleen in Duitsland een initiatief inzake mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt, maar ook in Nederland, België en Frankrijk. Bij voorkeur wordt dit soort programma's zo lokaal mogelijk gedreven om de beste aansluiting te hebben met lokale initiatieven en wetgeving. ING vindt deze programma's erg belangrijk, maar rapporteert er niet specifiek over.

Banken van de toekomst moeten in staat zijn het huidige bedrijf goed te runnen en de toekomstige kosten te managen. Enerzijds zouden aanhoudend lage of negatieve rentetarieven ING kunnen noodzaken het bedrijfsmodel aan te passen. Anderzijds bieden de huidige fintech ontwikkelingen ING juist weer kansen de bank om te vormen, zodat klanten nog beter bediend kunnen worden en de bank efficiënter geëxploiteerd kan worden.

De heer **Hamers** geeft het woord aan de heer **Nagel** die ingaat op de vraag van de heer Buhlmann over de gestegen risicokosten. De heer **Nagel** geeft aan dat de door de heer Buhlmann genoemde stijging

waarschijnlijk gaat over enkele kwartalen in 2015 want de risicokosten over het jaar 2015 als geheel zijn lager dan over 2014. De huidige bewegingen stroken nog steeds met de bandbreedte die eerder dit jaar is afgegeven voor 2016.

De heer **Swinkels** (Erp), die al geruime tijd aan ING is verbonden als certificaat- en aandeelhouder, neemt het woord. Hij is benieuwd waarom voor het afstoten van NN Group niet is gekozen voor een spin-off zodat de ING-aandeelhouders hadden kunnen meeprofiteren. De heer **Swinkels** uit zijn zorg over de prestatie van het ING-aandeel in combinatie met het uitkeren van een behoorlijk dividend. Hij vraagt zich af wat de risico's en kwetsbaarheid zijn voor banken in het algemeen en voor ING in het bijzonder, ook ten opzichte van andere banken.

De heer **Hamers** gaat in op de kapitaalvereisten voor Europese banken. Ook al is er één toezichthouder, per land kunnen de lokale vereisten verschillend zijn. Zo zijn in Nederland de kapitaalvereisten hoger dan in een aantal andere Europese landen. Voor Nederland geldt bijvoorbeeld een groeiende kernkapitaaleis van 10,25% naar 12,5%. Met de verkoop van de verzekeringsonderdelen heeft ING een kapitaalbuffer opgebouwd waardoor dit mogelijkheden biedt voor het voorgestelde dividendbeleid. Daarnaast maakt ING ieder jaar winst. Die winst wordt deels gebruikt voor kapitaalversterking, deels voor dividendbetaling en deels voor vergroting van de rol in de economieën waarin ING lokaal actief is. Daar is ook kapitaal nodig om de lokale ING-kredietportefeuille te vergroten. Het afgelopen jaar heeft ING zodanig gepresteerd dat ze al deze drie facetten heeft kunnen waarmaken. ING hoopt dat in de toekomst op een vergelijkbare manier te kunnen doen. Een grote uitdaging voor alle spelers in de financiële wereld is hoe de toezichthoudende eisen zich verder zullen ontwikkelen. Het ontbreekt op dit vlak aan goede coördinatie tussen de verschillende regelgevers en wetgevers. Daarnaast is de lage dan wel negatieve rente een tweede uitdaging voor banken die vooral in de eurozone werken. De derde uitdaging wordt gevormd door het veranderende klantgedrag en de technologische ontwikkelingen.

De heer **Zemmouchi** (Bennekom) heeft een tweetal vragen. Zijn eerste vraag betreft het aantal vrouwelijke leden van de Raad van Commissarissen. Zijn tweede vraag is hoe hoog het percentage klanten uit Senegal is en wat ING doet in en voor landen zoals Kenia en de jongeren aldaar.

Op de eerste vraag antwoordt de **voorzitter** dat er momenteel twee in plaats van drie vrouwelijke leden zijn wegens een onverwacht aftreden van één van de vrouwelijke leden in de tweede helft van het afgelopen jaar. Hij verwijst naar agendapunt 8 dat gaat over de benoeming van een nieuw vrouwelijk lid van de Raad van Commissarissen. De heer **Hamers** gaat in op de tweede vraag. Banken kunnen in veel landen in de wereld goed gebruik maken van de mobiele technologie om lokaal zaken te kunnen doen in geval van de uitgestrektheid van een land of dunner bevolkte gebieden. ING is echter niet actief in Afrika en is dat ook niet voornemens. ING probeert wel bij te dragen aan het meer weerbaar maken van jongeren wereldwijd door inzicht te geven in hun financiële situatie waardoor jongeren deze beter begrijpen en daarmee hun financiën beter kunnen managen. ING doet dat via eigen producten of via educatie-programma's. ING heeft ook al meer dan tien jaar een samenwerking met Unicef in heel veel landen om juist jongeren op te leiden en scholing te geven om ze weerbaarder te maken.

De **voorzitter** geeft het woord voor een volgende ronde van vragen en opmerkingen.

De heer **Jorna** (VEB) komt terug op de impact van EUR 1 miljard op de financiële verslaglegging in verband met de behandeling van de NN Group 'anchor investment' transactie. Hij vraagt naar de achtergrond en aanleiding van deze casus en de rol van onder andere de Auditcommissie en de externe accountant.

Gezien de aard van de vragen geeft de **voorzitter** het woord aan de heer Flynn, de heer Van Loo (externe accountant) en de heer Lamberti (voorzitter Auditcommissie).

De heer **Flynn** legt uit dat het duidelijk was dat er sprake was van een verlies en dat het ging om het moment van de erkenning van het verlies in de financiële verslaglegging. Daarvoor bestaan geen duidelijke en eenvoudige richtlijnen onder IFRS en dienen verschillende aspecten geïnterpreteerd te worden die kunnen leiden tot het moeten nemen van een resultaat via de winst- en verliesrekening of via het vermogen. ING wilde het verlies van EUR 940 miljoen dat resulteerde uit de buitengewoon complexe transactie zo snel mogelijk nemen. Na overleg met de AFM en later met EY bleek dat het verlies conform IFRS niet in 2014, op het moment van de IPO, genomen had moeten worden, maar in 2015, op het moment van deconsolidatie. ING heeft het moment van het nemen van het verlies daarom veranderd van 2014 naar 2015. Dit had niets te maken met en heeft ook geen gevolgen voor de kapitaalratio's. Dit neemt niet weg dat er met betrekking tot 2014 een fout was gemaakt waarop de AFM ING gewezen heeft. Dit kwalificeert als een materiële zwakte en ING neemt nu maatregelen om die op te lossen om herhaling in de toekomst te voorkomen. Zo werkt ING onder andere aan de identificatie en documentatie van verschillende mogelijkheden in het geval van dit soort buitengewoon complexe transacties. Ook al is het onwaarschijnlijk dat ING nog een keer te maken krijgt met zo'n transactie, ING dient hiervoor wel een goede procedure te hebben. Die procedure houdt onder andere in dat ING alternatieve verslagleggingsbenaderingen intern bespreekt, ook met de Auditcommissie.

De heer **Van Loo** (EY) vult vervolgens aan dat het verwerken van desinvesteringen binnen IFRS een complex gebied is. IFRS is erg gedetailleerd en wordt elk jaar steeds meer gedetailleerd. De verslaggeving voor alle mogelijke transacties is echter niet duidelijk voorgeschreven. ING's transactie met de anchor investors was tamelijk uniek en complex. ING en EY hebben IFRS in 2014 uitgebreid geraadpleegd met ondersteuning van specialisten en hebben toen geconcludeerd dat het door ING op dat moment via het eigen vermogen nemen van het economische verlies dat had te maken met de IPO van NN Group de juiste beslissing was, omdat duidelijk werd dat de lening van de anchor investors terugbetaald zou worden in aandelen van NN Group. Begin 2016 zijn ING en EY na een uitgebreide herbeoordeling samen tot een andere conclusie gekomen hetgeen voor alle betrokkenen zeer teleurstellend was. EY is er van overtuigd dat zowel ING als EY destijds naar eer en geweten hebben geoordeeld.

De heer **Van Loo** gaat ook nog in op een eerdere vraag over voorzieningen in het kader van juridische procedures en claims. EY besteedt daar ook veel aandacht aan en vraagt onder andere informatie op van ING en van externe advocaten. Waar nodig worden de claims toegelicht en van bedragen voorzien.

De heer **Lamberti**, voorzitter van de Auditcommissie, heeft geen inhoudelijke aanvullingen op de eerder gegeven toelichting door de heer Flynn en de heer Van Loo inzake de anchor investment transactie. De heer **Lamberti** geeft aan dat de Auditcommissie in het hele proces betrokken is geweest en toezicht heeft gehouden op de verschillende procedures. Hij is van mening dat de Auditcommissie niet tot een andere opinie had kunnen komen of de fout eerder had kunnen opmerken. Op het moment dat duidelijk werd dat een wijziging nodig was is die zo snel mogelijk aangebracht, waarbij ervoor is gezorgd dat alle aanpassingen goed werden verwerkt en gepubliceerd.

De **voorzitter** geeft het woord voor een volgende ronde van vragen en opmerkingen.

De heer **Van Diepen** (Amsterdam) geeft aan dat hij het op prijs had gesteld als ING, net als vorig jaar, een samenvatting met de hoofdlijnen verstrekten zou hebben in aanvulling op het volledige jaarverslag. Tevens beschouwt hij de euro in de huidige vorm als een historische vergissing. Hij verwijst vervolgens naar het kasstroomoverzicht op bladzijde 109 van het jaarverslag. Hij vraagt om een toelichting op de post 'trading liabilities' en de volatiliteit daarvan (2013: circa EUR 10 miljard negatief. 2014: circa EUR 24 miljard positief. 2015: circa EUR 8 miljard negatief).

De heer **Flynn** legt uit dat dit te maken heeft met de resultaten van 'reverse repurchase agreement (repo)' transacties, een bepaalde financieringsvorm. De verschillen in bedragen worden verklaard door een verandering in de onderliggende mix van activa en passiva. Omdat dit een complexe materie betreft wordt voorgesteld het onderwerp na de vergadering nader toe te lichten.

De heer **Gout** (Ermelo) stelt een hogere dividenduitkering voor omdat ING extra winst gemaakt heeft door de verkoop van NN Group. Daarnaast vraagt hij waarom ING niet in Indonesië is vertegenwoordigd en bijvoorbeeld wel in Polen, in Krakau.

De heer **Hamers** antwoordt op zijn vragen. Wat betreft het dividendbeleid dient ING onder andere rekening te houden met de verwachte opbrengsten, de kapitaalvereisten, ideeën over de toekomstige winst, kapitaalopbouw en dividenduitkering. ING heeft haar aandeelhouders gevraagd naar de wensen omtrent dividenduitkering. De aandeelhouders ontvangen bij voorkeur dividend op een bepaald niveau van waaruit het geleidelijk kan groeien in plaats van dat het opeens heel hoog is. Het dividendvoorstel wordt later ter stemming voorgelegd. Met betrekking tot Indonesië laat de heer **Hamers** weten dat ING daar actief is als zakenbank, niet als consumentenbank.

De heer **Van den Bos** (Stede Broec) komt terug op enkele eerder besproken punten. Ten eerste op de bankbelasting. Hij wil graag weten wat de reactie hierop is van het ministerie van Financiën en of het actie gaat ondernemen, omdat hij van mening is dat ING teveel belasting betaalt in Nederland. Daarnaast is hij benieuwd naar het investeringsniveau van ING in Duitsland. Verder refereert hij aan de vraag over postkantoren (waarvan er volgens hem nog ongeveer 2.500 zouden zijn in Nederland), aan zijn positieve ervaring met het ophalen van de stukken bij het ING-hoofdkantoor voor deze Algemene Vergadering en de complexiteit van de NN Group 'anchor investment' transactie en IFRS-regelgeving. De heer **Van den Bos** vraagt tot slot naar de klantenbasis van ING Frankrijk.

De heer **Hamers** laat weten dat ING praat met zowel het ministerie van Financiën als de verschillende landen waar bankbelasting wordt geheven. Er is zeker sprake van een vorm van dubbele belasting, echter omdat de belasting in de verschillende landen net op een andere manier wordt geheven is het technisch gezien niet heel eenvoudig om te spreken van dubbele belasting. Het is een realiteit waarmee niet alleen ING maar ook andere banken moeten werken. Ook al is het de verwachting dat het ontdebellen van een bankbelasting niet de eerste prioriteit heeft van lokale overheden, is het bespreekbaar blijven maken een belangrijk instrument wanneer het voor Nederlandse banken die ook actief zijn in andere landen bijvoorbeeld een concurrentienadeel zou betekenen. De heer **Hamers** geeft vervolgens een toelichting op de samenstelling van ING's Duitse activaportefeuille, waarna hij ingaat op de klantenbasis van ING Frankrijk. ING heeft met een groei van 6% momenteel meer dan 1 miljoen klanten in Frankrijk. Belangrijk is om die klanten ook tot primaire klanten te kunnen maken, zodat zij ING als huisbank zien en daarmee ook betaalfaciliteiten kunnen afnemen. Het aantal klanten in Frankrijk dat ook bij ING betaalfaciliteiten afneemt is in 2015 met 19% gestegen.

Tot slot neemt de heer **Desmet** het woord. Hij verwijst naar de presentatie van de heer Hamers en pleit voor een beter op scherm leesbare versie ongeacht de plek in de zaal. De heer **Desmet** vraagt of de commissarissen ook ING-aandelen hebben en zo nee, waarom niet. Hij vraagt ook of er een 'clawback' clause in contracten van de commissarissen is opgenomen zodat een eerder gedane benoeming ongedaan gemaakt kan worden in het geval een commissaris de integriteitstoets niet haalt. Zijn derde vraag gaat over hoe de Raad van Bestuur en de Raad van Commissarissen omgaan met de politiek instabiele situatie in Turkije. De heer **Desmet** is benieuwd naar het resultaat op de door ING in 2015 verstrekte kredieten. Vervolgens merkt hij op dat hij vindt dat de Raad van Commissarissen te weinig het volk en de gemiddelde ING-klant representeert. Tot slot verwijst hij naar de voetbalsport die ook door ING wordt gesponsord. Hij wil weten of de Raad van Bestuur en de Raad van Commissarissen vinden dat de ING naam is bezoedeld door wat er in de voetbalindustrie is gebeurd.

De **voorzitter** zegt erop te zullen letten dat de presentatie op scherm volgend jaar beter leesbaar is. Het aantal ING-aandelen dat de huidige commissarissen in bezit hebben, staat vermeld in het jaarverslag. Het aantal ING-aandelen dat nieuw te benoemen commissarissen eventueel hebben komen bij het agendapunt aan de orde dat hun benoeming aangaat. De situatie in Turkije is het afgelopen jaar op iedere vergadering van de Raad van Commissarissen besproken. ING heeft veel klanten in Turkije. Een lokale niet gewenste politieke situatie biedt onvoldoende reden voor ING om daar als bedrijf zomaar te

vertrekken. ING brengt wel de risico's zo goed als mogelijk in kaart om de juiste acties te kunnen nemen. Wat betreft de voorgestelde vertegenwoordiging van gewone klanten in de Raad van Commissarissen laat de **voorzitter** weten dat ING een klantenraad heeft die het beste geschikt lijkt voor waar de heer **Desmet** op doelt. De samenstelling van de Raad van Commissarissen moet aan een aantal hele complexe vereisten voldoen. Het realiseren van een adequate en gebalanceerde samenstelling is een complex proces.

De heer **Hamers** beantwoordt de nog resterende vragen. De precieze marge op de verstrekte kredieten is moeilijk aan te geven. De marges per product en land verschillen heel sterk per risicocategorie. ING kijkt vooral naar de totale netto interestmarge. De totale rentemarge tussen het inlenen van geld en het uitlenen van geld lag de afgelopen jaren tussen de 145 en 150 basispunten, dus tussen 1,45% en 1,5%. Met betrekking tot de voetbalsponsoring sponsort ING het Nederlands elftal en het amateurvoetbal in Nederland. ING richt zich vooral op hoe zij voetbal samen met het Nederlands elftal dichterbij de mensen kan brengen en mensen in staat kan stellen te voetballen, ongeacht wat er op UEFA- of FIFA-niveau gebeurt. ING's naam is niet met UEFA en FIFA verbonden. Met betrekking tot het integriteitsvraagstuk bij commissarissen laat de heer **Hamers** weten dat er geen 'clawback' clause voor de commissarissen bestaat. Zo'n clause is alleen van toepassing in geval van variabele beloning en die ontvangt de Raad van Commissarissen niet. Mocht een commissaris niet integer blijken, dan zal zijn of haar relatie tot ING beëindigd worden. Wat de bijbehorende implicaties en maatregelen zijn, zal dan onderzocht worden. Een dergelijke situatie heeft zich bij ING nog niet voorgedaan.

De **voorzitter** dankt voor alle vragen en antwoorden en gaat over tot stemming.

Nadat de elektronische stemming heeft plaatsgevonden, constateert de **voorzitter** dat de jaarrekening over 2015 is vastgesteld met 3.853.222.289 stemmen voor, 12.535.375 stemmen tegen en 3.105.831 onthoudingen. Als de stemmen van de Stichting ING Aandelen waarvoor zij geen steminstructies van certificaathouders heeft ontvangen, buiten beschouwing worden gelaten, dan zou het voorstel zijn aangenomen met 2.194.291.925 stemmen voor, 12.535.375 stemmen tegen en 3.105.831 onthoudingen.

3A. Reserverings- en dividendbeleid (ter bespreking)

3B. Dividend over 2015 (ter beslissing)

Agendapunt 3A en 3B worden in combinatie besproken, omdat het dividendbeleid gedeeltelijk al eerder in de vergadering aan de orde is gekomen.

De **voorzitter** geeft een korte toelichting. ING streeft ernaar een gezonde kernkapitaalratio te handhaven die ligt boven de in Nederland geldende eis voor een 'fully loaded' kernkapitaalratio van 12,5%. Daarnaast wil ING kapitaal teruggeven aan de aandeelhouders in de vorm van dividend. Hij verwijst naar de uitleg van de heer Hamers dat ING streeft naar een progressief dividend. Met betrekking tot het dividend over 2015 verwijst de **voorzitter** naar het jaarverslag (bladzijde 353). De netto-winst over 2015 bedroeg EUR 4,010 miljard. Na toevoeging aan de reserves van EUR 1,495 miljard staat EUR 2,515 miljard ter beschikking van de Algemene Vergadering. ING stelt voor om een dividend over 2015 uit te keren van EUR 0,65 per (certificaat van) gewoon aandeel. Rekening houdend met het interim-dividend van EUR 0,24 dat in augustus 2015 betaalbaar is gesteld, zal het slotdividend EUR 0,41 per (certificaat van een) gewoon aandeel bedragen. Het bedrag van EUR 0,41 per (certificaat van een) gewoon aandeel wordt als slotdividend in contanten uitgekeerd, onder inhouding van dividendbelasting. De Raad van Commissarissen adviseert dit voorstel te aanvaarden.

Als blijkt dat hierover geen vragen zijn gaat de **voorzitter** over tot stemming over agendapunt 3B.

Nadat de elektronische stemming heeft plaatsgevonden, constateert de **voorzitter** dat het dividendvoorstel 2015 is aangenomen met 3.855.478.868 stemmen voor, 11.044.258 stemmen tegen

en 2.446.942 onthoudingen. Als de stemmen van de Stichting ING Aandelen waarvoor zij geen steminstructies van certificaathouders heeft ontvangen, buiten beschouwing worden gelaten, dan zou het voorstel zijn aangenomen met 2.196.548.504 stemmen voor, 11.044.258 tegen en 2.446.942 onthoudingen.

4A. Verlening van decharge aan de leden van de Raad van Bestuur voor hun taakuitoefening in 2015 (ter beslissing)

De **voorzitter** verwijst naar het voorstel met toelichting zoals opgenomen in de oproeping onder agendapunt 4A en stelt voor om de leden van de Raad van Bestuur decharge te verlenen voor hun taakuitoefening in het boekjaar 2015 zoals uiteengezet in de jaarrekening 2015, het verslag van de Raad van Bestuur, het hoofdstuk Corporate Governance, het hoofdstuk over artikel 404 van de Sarbanes-Oxley (SOx) Act, het remuneratieverslag en de mededelingen die tijdens de Algemene Vergadering zijn gedaan.

Als blijkt dat hierover geen vragen zijn gaat de **voorzitter** over tot stemming over agendapunt 4A.

Nadat de elektronische stemming heeft plaatsgevonden, constateert de **voorzitter** dat het voorstel tot het verlenen van decharge aan de leden van de Raad van Bestuur voor hun taakuitoefening in 2015 is aangenomen met 3.779.550.585 stemmen voor, 56.558.551 stemmen tegen en 12.856.845 onthoudingen. Als de stemmen van de Stichting ING Aandelen waarvoor zij geen steminstructies van certificaathouders heeft ontvangen, buiten beschouwing worden gelaten, zou het voorstel zijn aangenomen met 2.140.620.221 stemmen voor, 56.558.551 stemmen tegen en 12.856.845 onthoudingen.

4B. Verlening van decharge aan de leden van de Raad van Commissarissen voor hun taakuitoefening in 2015 (ter beslissing)

De **voorzitter** licht toe dat eenzelfde voorligt met betrekking tot de Raad van Commissarissen. Hij verwijst naar het voorstel met toelichting zoals opgenomen in de oproeping onder agendapunt 4B en stelt voor om de leden van de Raad van Commissarissen decharge te verlenen voor hun taakuitoefening in het boekjaar 2015 zoals uiteengezet in de jaarrekening 2015, het verslag van de Raad van Commissarissen, het hoofdstuk Corporate Governance, het remuneratieverslag en de mededelingen die tijdens de Algemene Vergadering zijn gedaan.

Als blijkt dat hierover geen vragen zijn gaat de **voorzitter** over tot stemming over agendapunt 4B.

Nadat de elektronische stemming heeft plaatsgevonden, constateert de **voorzitter** dat het voorstel tot het verlenen van decharge aan de leden van de Raad van Commissarissen voor hun taakuitoefening in 2015 is aangenomen met 3.799.574.369 stemmen voor, 56.566.165 stemmen tegen en 12.831.824 onthoudingen. Als de stemmen van de Stichting ING Aandelen waarvoor zij geen steminstructies van certificaathouders heeft ontvangen, buiten beschouwing worden gelaten, zou het voorstel zijn aangenomen met 2.140.644.005 stemmen voor, 56.566.165 stemmen tegen en 12.831.824 onthoudingen.

5A. Corporate governance / wijziging statuten (ter beslissing)

De **voorzitter** stelt aan de orde Corporate Governance en de wijziging van de statuten. Hij verwijst naar het voorstel zoals opgenomen in de oproeping onder agendapunt 5A en de woordelijke tekst van het voorstel tot statutenwijziging dat is opgesteld door De Brauw Blackstone Westbroek N.V., gedateerd 8 maart 2016 met kenmerk 5.a. Hij geeft het woord aan de voorzitter van de Corporate-Governance-commissie, de heer Breukink.

De heer **Breukink** licht toe dat ING in 2015 de corporate governance van de Vennootschap, inclusief de certificering via de Stichting ING Aandelen, opnieuw heeft gezien zoals afgesproken tijdens de vorige jaarlijkse Algemene Vergadering. ING heeft gekeken naar de ontwikkelingen in de markt, extern advies ingewonnen en tijdens verschillende bijeenkomsten gesproken met belanghebbenden. Dit alles heeft geleid tot het voorstel dat onder dit agendapunt wordt voorgelegd. Samengevat zal de certificering via Stichting ING Aandelen worden beëindigd in combinatie met de statutenwijziging die onder dit agendapunt wordt voorgesteld. De afzonderlijke onderdelen van deze statutenwijziging zijn beschreven in de oproeping bij agendapunt 5A. Het voorstel behelst tevens een vermindering van het geplaatste kapitaal. Het bedrag van de kapitaalvermindering wordt niet uitgekeerd, maar aan de agioreserve toegevoegd. Deze kapitaalvermindering is voorwaardelijk, namelijk afhankelijk van de aankondiging door ING dat deze kapitaalvermindering zal worden geëffectueerd. Dit hangt onder meer samen met de vereiste goedkeuring van de Europese Centrale Bank (ECB) voor de kapitaalvermindering. De overige onderdelen van deze statutenwijziging en het opheffen van de certificering zijn niet afhankelijk van goedkeuring van de ECB. Het voorstel tot statutenwijziging wordt gedaan door de Raad van Bestuur en is goedgekeurd door de Raad van Commissarissen. Aangezien in deze vergadering meer dan twee derde van het geplaatste kapitaal aanwezig of vertegenwoordigd is, zal het voorstel zijn aanvaard indien minimaal twee derde van de uitgebrachte stemmen vóór het voorstel zijn uitgebracht. De heer **Breukink** vult aan dat na afloop van deze vergadering een vergadering plaatsvindt van certificaathouders. Tijdens die vergadering wordt een nadere toelichting gegeven op de activiteiten van de Stichting ING Aandelen en de wijziging van de administratievoorwaarden zoals die zijn gepubliceerd op de website van de Stichting. De heer **Breukink** rondt zijn toelichting af met een verwijzing naar dit voorstel en de toelichting daarop die vanaf 10 maart 2016 ter inzage lag.

De **voorzitter** geeft het woord voor vragen en opmerkingen.

De heer **Stevense** (SRB) spreekt zijn genoegen uit over het voorstel tot het afschaffen van de certificering conform wens van de SRB.

De heer **Fehrenbach** (PGM Investments) spreekt namens de klanten van PGM Investments, waaronder het Pensioenfonds Zorg & Welzijn. Hij geeft aan ook gevolmachtigd te zijn om te spreken namens Menzis en de Goudse Verzekeringen. Ten eerste constateert de heer **Fehrenbach** dat ING een aantal materiële wijzigingen in de statuten voorstelt, waarvan de Nederlandse Corporate Governance Code (de Code) aangeeft dat deze afzonderlijk moeten worden voorgelegd aan de aandeelhouders. ING heeft in het document op de website over de implementatie van de Code noch in het jaarverslag 2015 noch bij de toelichting van de agenda hiervan melding gemaakt. ING legt de wijzigingen gebundeld aan haar aandeelhouders voor waardoor aandeelhouders niet per materiële wijziging afzonderlijk kunnen stemmen. De heer **Fehrenbach** vraagt om een toelichting op de reden hiervan. Ten tweede merkt de heer **Fehrenbach** op dat het jammer is dat ING de drempel voor het doen van een aandeelhoudersvoorstel gaat verhogen. Tot op heden hebben aandeelhouders van ING nog geen agendavoorstellen gedaan. Een hoge drempel is dus niet noodzakelijk. Wel wordt toegejuicht dat ING niet heeft gekozen voor de wettelijk maximale drempel van 3%, maar voor een drempel van 1%. Ten derde staat de heer **Fehrenbach** stil bij het bindend karakter van een voordracht voor de Raad van Commissarissen waarvoor ook een wijziging wordt voorgesteld, te weten dat een gewone meerderheid nodig is om een dergelijk voorstel aan te nemen, waarbij als additionele voorwaarde geldt dat meer dan de helft van het geplaatst kapitaal voor dat voorstel vóór moet hebben gestemd. Dat lijkt hem aan de hoge kant. Dit vereist dus een (blijvend) hoge opkomst. Hij roep ING daarom ook op om ervoor zorg te dragen dat in de toekomst het opkomstpercentage heel hoog is en blijft. De heer **Fehrenbach** vindt dat er een zekere tegenstrijdigheid is wat betreft argumentatie voor dit voorstel en het voorstel voor de wijziging van de statuten. Bij het laatstgenoemde voorstel wordt de drempel namelijk verlaagd in plaats van verhoogd. Tot slot meldt de heer **Fehrenbach** dat hij tevreden is met het voorstel tot het afscheid nemen van de certificering. Wel vindt hij dat het lastig is om bij de gebundelde voorstellen tegen te stemmen door de wijze waarop ING een en ander voorstelt. Gezien het feit dat ING het voorstel inzake de certificering nu zo voorlegt, laat de heer Fehrenbach weten schoorvoetend akkoord te zullen gaan met de statutenwijziging. Er zal niet tegengestemd worden.

De **voorzitter** geeft het woord aan de heer **Vink**. De heer **Vink** zegt dat er eerder vragen gesteld zijn over het feit dat ING voorstellen gebundeld voorlegt. De reden is dat dit de uitkomst is van de Corporate Governance review en dat het een samenstel van regels en afspraken betreft die in de statuten zijn belegd en die alleen in onderling verband gezien kunnen worden. Het is een evenwichtig voorstel dat meer en minder aansprekende elementen kan bevatten voor belanghebbenden, onder wie de aandeelhouders. In ING's reactie op de Corporate Governance Code heeft ING gezegd dat ze voorstellen die betrekking hebben op wetwijzigingen apart op de agenda zal zetten. Dat heeft ING gedaan: de wijziging met betrekking tot de Europese Richtlijn herstel en afwikkeling van banken ('Bank Recovery and Resolution Directive'; "BRRD") is een apart agendapunt voor deze Algemene Vergadering. Er is dus ruimte om andere voorstellen in onderling verband in stemming te laten brengen.

Vervolgens reageert de heer **Vink** op de voorgestelde drempel van 1% voor het doen van een aandeelhoudersvoorstel. Hij bevestigt dat de wet toestaat de drempel naar 3% te brengen. Dat heeft ING niet gedaan. ING heeft de drempel die nu in de statuten staat (0,01%) opgehoogd, omdat de huidige drempel heel erg laag werd gevonden. In haar afweging om te bepalen wat een evenwichtige drempel zou zijn heeft ING onder andere goed gekeken naar andere ondernemingen die een hogere drempel hebben dan 0,01%. ING is van mening dat 1% nog steeds een lage drempel is. Mochten ING-aandeelhouders gebruik willen maken van het agenderingsrecht, dan is een percentage van 1% een makkelijk te nemen drempel bij een voorstel dat door een aantal aandeelhouders wordt gesteund.

Met betrekking tot de bindende voordracht heeft ING er inderdaad voor gekozen om een gewone meerderheid te vereisen die ten minste 50% van het geplaatste kapitaal vertegenwoordigt. De opmerking dat dit een hoge drempel is klopt gezien de opkomst voor deze Algemene Vergadering. Het betreffen echter vaak hele ingrijpende beslissingen, waarvan ING vindt dat hiervoor een stevig draagvlak bij de aandeelhouders aanwezig moet zijn. Het voorstel is bedoeld om te voorkomen dat bij een lage opkomst dergelijke verstrekkende besluiten genomen kunnen worden. Daarbij plaatst de heer **Vink** de opmerking dat over het algemeen iedere stemuitslag laat zien dat besluiten vaak met 99% of meer worden aangenomen.

De heer **Vink** benadrukt dat ING de dialoog met belanghebbenden en aandeelhouders blijft zoeken, ook na acceptatie van de voorstellen van vandaag. ING zal zich dus blijven inspannen voor een stevige vertegenwoordiging in deze vergadering, omdat ING evenwichtige besluitvorming in de vergadering van groot belang acht.

De heer **Vink** legt de reden uit voor een verlaging van de drempel van een twee derde naar een gewone meerderheid voor een statutenwijziging. Hierdoor kan in geval van een lage opkomst voor deze vergadering toch een statutenwijziging geëffectueerd worden. Als er minder dan 50% van de aandeel- of certificaaathouders aanwezig of vertegenwoordigd is, kunnen beslissingen genomen worden bij gewone meerderheid van stemmen. Bij statutenwijzigingen is dit ook in het belang van de aandeelhouders.

De heer **Spanjer** (Amsterdam) neemt het woord. Hij spreekt zijn onvrede uit over de voorgestelde statutenwijzigingen en noemt enkele voorbeelden. Met verwijzing naar artikel 5.1 van de statuten vraagt hij waarom alleen de gewone (en niet de cumulatief preferente) aandelen 1 op 24 gesplitst zullen worden. Volgens hem is dit nadelig voor de aandeelhouders van cumulatief preferente aandelen, want zij zullen een stuk zeggenschap moeten inleveren. De heer **Spanjer** is ook van mening dat wat beschreven staat in artikel 7.45 ("Iedere aandeelhouder, iedere gerechtigde tot een beperkt recht op aandelen, is verplicht om zijn naam en adres aan de Vennootschap op te geven") in strijd is met de Wet bescherming persoonsgegevens. De heer **Spanjer** vervolgt zijn betoog met verwijzing naar artikel 9.1 ("Voor de levering van de aandelen is een op naam daartoe bestemde akte vereist"). Volgens hem is dit in de praktijk niet werkbaar en staat dit de vrije handel in de weg. Hij vraagt ING om een toelichting. Daarnaast zijn artikel 12.5 en artikel 12.10 volgens de heer **Spanjer** met elkaar in tegenspraak wat betreft de uitgifte van cumulatief preferente aandelen. Tot slot haalt de heer **Spanjer**

artikel 15 aan waarbij hij zich afvraagt of het mogelijk is zonder medewerking van de Vennootschap certificaten van aandelen te kunnen uitgeven.

De heer **Vink** reageert op de punten van de heer Spanjer. De verlaging van de nominale waarde van EUR 0,24 naar EUR 0,01 geldt voor zowel de gewone als voor de cumulatief preferente aandelen. Daarin wordt geen onderscheid gemaakt. De opgave van naam en adres aan de Vennootschap is wettelijk voorgeschreven en geldt alleen voor de levering van aandelen op naam. Met het oog op efficiëntie zal zowel de handel in (beursgenoteerde) aandelen als in opties na de decertificering van aandelen afgewikkeld worden via het systeem van Euroclear. Daarvoor is geen notariële akte vereist. Zo'n akte is alleen nodig wanneer ervoor wordt gekozen om in het aandeelhoudersregister ingeschreven te staan. De inschrijving in het aandeelhoudersregister levert geen goed verhandelbare vermogenstitel op, eerst na omwisseling in certificaten heeft men gemakkelijk verhandelbare effecten. Als de certificaten worden vervangen door aandelen kunnen die aandelen gewoon verhandeld blijven worden zonder dat daarvoor een notaris nodig is. Dit is overeenkomstig de werkwijze bij andere beursgenoteerde ondernemingen. Met betrekking tot de artikelen 12.5 en 12.10 geldt dat artikel 12.10 het belangrijkste is. Artikel 12.10 weerspiegelt het huidige contractuele recht van de Stichting Continuïteit ING om beschermingsaandelen te nemen tot een maximum van een derde van het geplaatste kapitaal. Artikel 12.5 is op dit moment niet relevant. Dat is een bepaling die relevant zou kunnen zijn als er in de toekomst uitgifte zou plaatsvinden van cumulatief preferente aandelen voor meer dan het recht dat de Stichting Continuïteit ING nu heeft. De inhoud van artikel 15 betreffende de uitgifte van certificaten van aandelen zonder medewerking van de Vennootschap is ook wettelijk bepaald. ING heeft uitdrukkelijk in de statuten opgenomen dat ING niet meer zal meewerken aan de uitgifte van certificaten. ING kan echter niemand verbieden om certificaten uit te geven op aandelen die hij of zij in bezit heeft. De wet bepaalt dat in zo'n geval certificaten hetzelfde behandeld moeten worden als aandelen.

De heer **Van den Bos** (Stede Broec) vraagt of ING na decertificering van de aandelen over instrumenten beschikt die ongewenste situaties bij een overname kunnen voorkomen ter bescherming van het kapitaal, de medewerkers, de belastingbetaler en andere betrokkenen.

Een **certificaat-/aandeelhouder** vraagt wat er met een voorstel gebeurt als er minder dan 50% van het geplaatste kapitaal is vertegenwoordigd.

De heer **Hazewinkel** (Stichting ING Aandelen) meldt dat de Stichting ING Aandelen (de Stichting) vóór zal stemmen. Hij geeft hierop een korte toelichting terugkijkende op de geschiedenis van de certificering. Bij de totstandkoming van ING in 1991 is voor certificering gekozen als één van de middelen om de onderneming te beschermen. In de loop der jaren is kritiek ontstaan op certificering en sinds 2003 is certificering geen beschermingsconstructie meer bij ING. Certificaathouders die dat willen, kunnen onder alle omstandigheden hun stemrecht uitoefenen. Deze certificering 'nieuwe stijl' heeft het beleggers gemakkelijk gemaakt om hun stem uit te brengen door middel van een steminstructie aan de Stichting en de praktijk heeft uitgewezen dat certificaathouders daarvan ruimschoots gebruik hebben gemaakt. In 2007 heeft ING bij monde van de toenmalig voorzitter van de Raad van Commissarissen gezegd dat, als drie jaar achter elkaar ten minste 35% van de certificaathouders hun stemrecht zou gebruiken, afschaffing van de certificering zou worden overwogen. Vanwege de door de Europese Commissie verplicht te nemen herstructureringsmaatregelen door ING, volgende op de kredietcrisis, heeft ING het in 2010 niet opportuun gevonden om tot afschaffing van de certificering te besluiten. In 2010 is gekozen om de Corporate Governance opnieuw te heroverwegen op het moment van afronding van het desinvesteringsprogramma en de herstructurering. Dat moment is nu gekomen. Het voorstel omvat het beëindigen van de certificering in combinatie met een aantal gerelateerde voorstellen tot statutenwijziging waarop de heer Vink eerder in deze vergadering een uitgebreide toelichting heeft gegeven.

De heer **Hazewinkel** vervolgt zijn toelichting met de opmerking dat ING leidend is in de besluitvorming omtrent de certificering. ING heeft in de afgelopen periode met de Stichting van gedachten gewisseld

over het onderwerp Corporate Governance review en als onderdeel daarvan de certificering. De Stichting heeft op 10 maart 2016 kenbaar gemaakt dat zij wil meewerken aan de uitvoering van de beëindiging van de certificering van de aandelen ING, weliswaar onder de voorwaarde dat de voorgestelde statutenwijzigingen van ING Groep N.V. in deze vergadering zouden worden aangenomen. De Stichting heeft geconstateerd dat de voorstellen die ING heeft gedaan in ruime mate ondersteund worden door beleggers, door belangenverenigingen van beleggers maar ook door de stemadviesbureaus. De overgrote meerderheid van de certificaaathouders die op afstand via de Stichting stemmen zijn voorstander van de voorgestelde statutenwijziging. De heer **Hazewinkel** geeft aan dat de Stichting vandaag ook vóór zal stemmen wat betreft de aandelen waarvoor de certificaaathouders geen volmacht aan de Stichting hebben gegeven omdat dat in het belang wordt geacht van zowel de certificaaathouders als van ING.

De heer **Jorna** (VEB) neemt het woord en geeft aan niet gelukkig te zijn met het in samenhang brengen van de voorgestelde statutenwijzigingen, met het voorstel omtrent de drempel voor het doen van een aandeelhoudersvoorstel en met de bindende voordracht waarbij een gewone meerderheid vereist is die ten minste 50% van het geplaatste kapitaal vertegenwoordigt. Desalniettemin is hij voor afschaffing van de certificering. De heer **Jorna** vraagt om uitleg over het punt in de voorgestelde statuten waardoor de Raad van Commissarissen en de Raad van Bestuur uitgesloten worden van aansprakelijkheid en claims.

De **voorzitter** geeft het woord aan de heer Vink voor de beantwoording van de vragen.

Op de vraag van de heer Van den Bos antwoordt de heer **Vink** dat geen enkele onderneming in Nederland een absolute bescherming heeft tegen overnames. ING heeft wel een beschermingsconstructie met de Stichting ING Continuïteit. Die blijft bestaan en kan van belang zijn om in een overnamesituatie tijd te winnen, om met de bieder in dialoog te gaan, om een eventuele 'white knight' te vinden en om alternatieven te bekijken. Dat is een niet ongebruikelijke beschermingsconstructie, die ING blijft houden. Daarnaast is het zo dat de bieder, zodra een belang wordt genomen vanaf 10%, goedkeuring nodig heeft van de Europese Centrale Bank (ECB). Er zijn verschillende drempels die een bieder zal moeten nemen wil hij uiteindelijk in staat zijn om een bod te kunnen uitbrengen.

Als in de toekomst blijkt dat minder dan 50% van het geplaatste kapitaal aanwezig of vertegenwoordigd is tijdens de Algemene Vergadering vindt besluitvorming in principe plaats bij gewone meerderheid. Er is geen quorum nodig voor besluitvorming, ook niet voor een voorstel tot statutenwijziging. In de toekomst is besluitvorming in de Algemene Vergadering dus gewaarborgd, ook als er een lage opkomst zou zijn.

Wat betreft de vraag waarom de vrijwaring van de Raad van Bestuur en Raad van Commissarissen is opgenomen in de statuten legt de heer **Vink** uit dat ING één van de weinige beursgenoteerde ondernemingen in Nederland is die deze vrijwaring nog niet in de statuten heeft staan. Het is gebruikelijk om bestuurders en commissarissen een vrijwaring te geven. Het heeft de voorkeur dat het besluit tot vrijwaring wordt genomen door de Algemene Vergadering en dat die vrijwaring in de statuten wordt opgenomen. Daarom wordt nu voorgesteld om de vrijwaring in de statuten vast te leggen. Dat laat onverlet dat bestuurders en commissarissen kunnen worden aangesproken op hun verantwoordelijkheid en aansprakelijk gesteld kunnen worden, zij het dat zij in bepaalde situaties de vrijwaring hebben van de Vennootschap. Die vrijwaring is uiteraard niet absoluut en geldt voor fouten die gemaakt zijn als onderdeel van de uitoefening van de functie. Die vrijwaring geldt niet bij opzet, bewuste roekeloosheid of ernstige verwijtbaarheid.

De **voorzitter** dankt voor alle vragen en antwoorden en gaat over tot stemming.

Nadat de elektronische stemming heeft plaatsgevonden, constateert de **voorzitter** dat de Algemene Vergadering het voorstel onder agendapunt 5A heeft aangenomen met 3.853.001.286 stemmen voor,

14.616.889 stemmen tegen en 1.331.565 onthoudingen. Als de stemmen van de Stichting ING Aandelen waarvoor zij geen steminstructies van certificaa houders heeft ontvangen, buiten beschouwing worden gelaten, dan zou het voorstel zijn aangenomen met 2.194.070.922 stemmen voor, 14.616.889 stemmen tegen en 1.331.565 onthoudingen.

De **voorzitter** bedankt de Stichting ING Aandelen voor haar inzet de afgelopen jaren en voor haar medewerking bij de totstandkoming van dit voorstel. Hij vermeldt in het bijzonder diegenen die vandaag in persoon aanwezig zijn, te weten de heren Frentrop, Den Boogert, Noy, Hazewinkel en Veraart (de vorige voorzitter van de Stichting). Het agendapunt wordt afgesloten met een applaus voor de Stichting.

5B. Wijziging statuten in verband met de Europese Bank Recovery and Resolution Directive ("BRRD"; 2014/59/EU) (ter beslissing)

De **voorzitter** stelt aan de orde de voorgestelde wijziging van de statuten in verband met de Europese Bank Recovery and Resolution Directive (Europese richtlijn herstel en afwikkeling banken, "BRRD") en verwijst naar het voorstel met toelichting in de oproeping gedateerd 8 maart 2016.

De **voorzitter** licht toe dat het voorstel drie elementen bevat. Ten eerste betreft het een vergroting van het maatschappelijk kapitaal met 300 miljoen aandelen. Ten tweede wordt mogelijk gemaakt dat de cumulatief preferente aandelen in het maatschappelijk kapitaal worden gebruikt als gewone aandelen als er in een voorkomend geval een tekort aan gewone aandelen in het maatschappelijk kapitaal zou zijn. Ten derde wordt de oproepingstermijn voor een Algemene Vergadering verkort in het geval waarin dit nodig is om resolutie te voorkomen. Dit voorstel tot statutenwijziging wordt gedaan door de Raad van Bestuur en is goedgekeurd door de Raad van Commissarissen. Aangezien in deze vergadering meer dan twee derde van het geplaatste kapitaal aanwezig of vertegenwoordigd is, zal het voorstel zijn aanvaard indien minimaal twee derde van de uitgebrachte stemmen vóór het voorstel zijn uitgebracht.

Om zo veel mogelijk tijd over te houden voor het stellen van vragen, volstaat de **voorzitter** met een verwijzing naar vermeld voorstel en de toelichting daarop.

De **voorzitter** constateert dat er geen vragen zijn en gaat over tot stemming.

Nadat de elektronische stemming heeft plaatsgevonden, constateert de **voorzitter** dat de Algemene Vergadering het voorstel onder agendapunt 5B heeft aangenomen met 3.800.778.844 stemmen voor, 66.872.424 stemmen tegen en 1.264.765 onthoudingen. Als de stemmen van de Stichting ING Aandelen waarvoor zij geen steminstructies van certificaa houders heeft ontvangen, buiten beschouwing worden gelaten, dan zou het voorstel zijn aangenomen met 2.141.848.480 stemmen voor, 66.872.424 stemmen tegen en 1.264.765 onthoudingen.

5C. Wijziging profielschets van de Raad van Bestuur (ter bespreking)

De **voorzitter** stelt aan de orde de wijziging van de profielschets van de Raad van Bestuur en verwijst naar de profielschets die als vergaderstuk voor deze vergadering op de ING.com website is gepubliceerd.

De **voorzitter** licht toe dat ING op basis van de statuten een profielschets hanteert voor de benoeming van de leden van de Raad van Bestuur. De profielschets dient als een richtlijn voor de selectie en benoeming van kandidaten voor de Raad van Bestuur. De huidige profielschets dateert uit 2010 en dient te worden geactualiseerd. De wijzigingen betreffen onder andere het aanpassen aan de nieuwe structuur van ING zonder verzekeringstak, het in lijn brengen met aanpassingen in wet- en regelgeving, de toegenomen focus op internationale bancaire ervaring en kennis van ING's risicoprofiel en financiële aspecten en kleine tekstuele wijzigingen.

De **voorzitter** constateert dat er geen vragen zijn.

5D. Wijziging profielschets van de Raad van Commissarissen (ter bespreking)

De **voorzitter** stelt aan de orde de wijziging van de profielschets van de Raad van Commissarissen en verwijst naar de profielschets die als vergaderstuk voor deze vergadering op de ING.com website is gepubliceerd.

De **voorzitter** licht toe dat, evenals de profielschets voor de Raad van Bestuur, ook de profielschets voor de Raad van Commissarissen nog dateert uit 2010. In aanvulling op de eerder genoemde wijzigingen ten aanzien van de profielschets voor de Raad van Bestuur, is ook een aantal onderdelen uit de profielschets geschrapt. Het betreft de jaarlijkse beoordeling van de leden van de Raad van Commissarissen, de regel dat een voormalig lid van de Raad van Bestuur pas vier jaar na aftreden als lid van de Raad van Bestuur tot voorzitter van een commissie van de Raad van Commissarissen kan worden benoemd, criteria voor de benoeming en herbenoeming van commissarissen (omdat deze zijn vastgelegd in het Charter van de Raad van Commissarissen) en de regel dat commissarissen over het algemeen aftreden bij het bereiken van de 70-jarige leeftijd (deze regel is achterhaald en daarmee onwenselijk).

De **voorzitter** constateert dat er geen vragen zijn.

6. Wijziging beloningsregeling van de leden Raad van Commissarissen (ter beslissing)

De **voorzitter** stelt aan de orde de voorgestelde wijziging van de beloningsregeling van de leden Raad van Commissarissen, verwijst naar bladzijde 100 van het jaarverslag en geeft het woord aan de voorzitter van de Remuneratiecommissie, de heer Breukink.

De heer **Breukink** licht toe dat ING in 2015 het beloningsbeleid van de Raad van Commissarissen heeft heroverwogen zoals aangekondigd in het remuneratieverslag over 2014. Het beloningsbeleid van de Raad van Commissarissen dateert uit 2008 en is sindsdien gelijk gebleven. De eisen die aan commissarissen worden gesteld als gevolg van onder andere economische ontwikkelingen en toegenomen regelgeving zijn echter veel zwaarder geworden. Daaruit vloeien meer verantwoordelijkheden en een toegenomen tijdsbesteding voort. Voor een goede governancestructuur is het voor een internationaal bedrijf als ING van wezenlijk belang om ook commissarissen te kunnen aantrekken met een internationale achtergrond. De uitgangspunten voor de herziening waren een simpele en transparante structuur en het in lijn brengen van het beloningsniveau met ten eerste ING's peers, ten tweede een adequaat niveau om goede, ook internationale kandidaten aan te kunnen trekken en ten slotte, de eerder genoemde toegenomen verantwoordelijkheden en tijdsbesteding.

De beloningen van de leden van de Raad van Commissarissen zijn met groepen vergelijkbare ondernemingen vergeleken. Het voorgestelde nieuwe beloningsniveau bevindt zich onder de mediaan van de benchmark. Qua structuur is gekozen voor een eenvoudige structuur zonder aanvullende toelagen en met alleen een vergoeding voor het bijwonen van vergaderingen in het buitenland. Grotere differentiatie is aangebracht tussen voorzittersfuncties en de functies van andere leden. Dat is ook overeenkomstig de verdeling van verantwoordelijkheden en tijdsbesteding. Het volledige voorstel is opgenomen in het remuneratierapport over 2015.

De **voorzitter** geeft gelegenheid tot vragen en opmerkingen.

De heer **Jorna** (VEB) zegt het absolute hogere niveau te kunnen billijken om de redenen die zijn genoemd. Hij rekent er wel op dat de commissarissen korter op de bal gaan spelen en nog meer hun best gaan doen. Ook spreekt hij de verwachting uit dat de verhoging van meer dan 70% geen haasje-over-effect bewerkstelligt met andere commissariaten. Hij is benieuwd hoeveel commissarissen in de afgelopen jaren hebben geweigerd toe te treden tot de Raad van Commissarissen van ING vanwege het huidige, relatief lage beloningsniveau.

De heer **Van den Bos** (Stede Broec) sluit zich aan bij de heer Jorna wat betreft het begrijpen van een hoger beloningsniveau. Hij vindt een verhoging van 70% wel veel en had liever een verhoging van 50% gezien. Met betrekking tot de deelcommissies vindt hij de Risk- en Auditcommissie het belangrijkste. Het opwaarderen van de beloning naar EUR 20.000 daarvoor vindt hij terecht. De beloning van de Remuneratiecommissie mag van hem EUR 10.000 of EUR 12.500 blijven.

De heer **Fehrenbach** (PGM Investments) is van mening dat in beginsel de beloning van de Raad van Commissarissen niet moet worden gekoppeld aan de belangen van bepaalde belanghebbenden, met inbegrip van de aandeelhouders. Dat is één van de redenen waarom hij er een groot voorstander van is om de leden van de Raad van Commissarissen alleen vaste en geen variabele beloning te betalen. Daarnaast moedigt hij de verdere vereenvoudiging van de beloningsstructuur aan. Hij onderkent dat de werkzaamheden en de verantwoordelijkheden van de commissaris in het algemeen, en bij financiële instellingen zoals ING in het bijzonder, de afgelopen jaren aanzienlijk zijn toegenomen, met inbegrip van het tijdsbeslag. Dat alles leidt ertoe dat hij begrip heeft voor het voorstel. Hij merkt daarbij op dat het voor hem wel van belang is dat ING een goede afweging heeft gemaakt en heeft gekeken naar wat er elders in de markt gebeurt en daarbij nadrukkelijk onder de mediaan blijft betalen.

De heer **Vermeulen** (Velp) spreekt zijn onvrede uit over het voorstel. Hij vindt dat de Raad van Commissarissen in verschillende bedrijven rijkelijk wordt beloond en dat het verschil in beloning met de gewone medewerkers te groot is. De beloning van medewerkers is volgens hem zelfs kariger geworden en hij noemt als voorbeelden het verlagen van de periodieke verhogingen en het afschaffen van het kerstpakket. Hij verwijst naar een buitenlandse bank die als regel heeft ingesteld dat een bestuurder niet meer dan vijf maal het salaris van de laagstbetaalde medewerker mag ontvangen en hij vindt dat ING hieraan een voorbeeld zou kunnen nemen.

De heer **Stevense** (SRB) zegt de verhoging ook vrij fors te vinden. Hij is van mening dat ondanks de toegenomen verantwoordelijkheid en tijdsbesteding commissarissen ook een maatschappelijke functie hebben en hij verwijst naar het groter wordende verschil in beloning met de gewone werknemers. Hij vraagt zich af of het niet beter was geweest de beloningsverhoging die nu in één keer wordt voorgesteld gefaseerd te verhogen, bijvoorbeeld over een periode van vijf of zes jaar.

Met betrekking tot het laatste punt reageert de **voorzitter** dat het voorstel tot een hoger beloningsniveau in principe vorig jaar al gedaan had kunnen worden omdat de staatsschuld toen was terugbetaald. De Raad van Commissarissen vond dat echter niet opportuun omdat de terugbetaling aan de Staat vrij recent had plaatsgevonden. Wel is afgelopen jaar een wijziging van het beloningsbeleid voor de Raad van Bestuur voorgesteld en goedgekeurd.

De **voorzitter** is van mening dat zolang de beloning voor de Raad van Commissarissen onder de mediaan blijft, het moeilijk is om haasje-over te springen.

De heer **Breukink** gaat in op een aantal andere vragen en opmerkingen. Hij merkt op dat de aansporing voor commissarissen om korter op de bal te gaan spelen als zij een hogere beloning ontvangen niet noodzakelijk is. Iedereen mag ervan uitgaan dat de Raad van Commissarissen sowieso kort op de bal speelt, ongeacht de beloning die de leden ontvangen. Wat betreft de verhoging komt alleen de beloning van de voorzitter in de buurt van 70% voor het vaste gedeelte. Door het wegvallen van andere onderdelen in het nieuwe remuneratiebeleid, afhankelijk van welke rollen men in de Raad van Commissarissen heeft, liggen de totale stijgingen tussen ongeveer 20% en 45%.

De **voorzitter** bevestigt dat een aantal kandidaat-commissarissen een aangeboden positie heeft geweigerd of afgezegd. Het is niet altijd eenduidig of dat alleen aan de beloning ligt. Hij vindt het niet opportuun om daarover verdere details te geven. Met betrekking tot de suggestie om de verhoging gefaseerd in te voeren verwijst de **voorzitter** naar de aanpak in Angelsaksische landen. Daar beslist de aandeelhouder over een bepaald bedrag aan totale beloningsverhoging en dat bedrag geeft dan

ruimte om ieder jaar verhogingen te doen. In Nederland is dat niet mogelijk, onder andere vanwege de vereiste om het onderwerp dan ieder jaar opnieuw te agenderen voor vaststelling ervan door de aandeelhouders. ING is dat niet van plan.

De **voorzitter** dankt voor alle vragen en antwoorden en gaat over tot stemming.

Nadat de elektronische stemming heeft plaatsgevonden, constateert de **voorzitter** dat het voorstel is aangenomen met 3.845.659.948 stemmen voor, 18.159.049 stemmen tegen en 5.062.703 onthoudingen. Als de stemmen van de Stichting ING Aandelen waarvoor zij geen steminstructies van certificaathouders heeft ontvangen buiten beschouwing worden gelaten, zou het voorstel zijn aangenomen met 2.186.765.584 stemmen voor, 18.159.049 stemmen tegen en 5.062.703 onthoudingen.

7. Samenstelling Raad van Bestuur: herbenoeming van de heer Wilfred Nagel (ter beslissing)

De **voorzitter** stelt de samenstelling van de Raad van Bestuur aan de orde, te weten de herbenoeming van de heer Wilfred Nagel als lid van de Raad van Bestuur per het einde van deze jaarlijkse Algemene Vergadering.

De **voorzitter** deelt mede dat de Raad van Commissarissen voor deze herbenoeming overeenkomstig artikel 19 lid 2 van de statuten een bindende voordracht heeft opgemaakt. Deze bindende voordracht en de gegevens van de voorgedragen kandidaat zijn opgenomen in de oproeping onder agendapunt 7. De Raad van Commissarissen adviseert om de heer Nagel te herbenoemen tot lid van de Raad van Bestuur, met ingang van het einde van deze Algemene Vergadering tot aan het einde van de in 2020 te houden jaarlijkse Algemene Vergadering.

De **voorzitter** licht toe dat de herbenoeming van de heer Nagel is gebaseerd op zijn waardevolle bijdrage als chief risk officer (CRO) en als lid van de Raad van Bestuur in zijn huidige benoemingstermijn en zijn brede kennis van en ervaring in een groot aantal onderdelen van het bankbedrijf van ING.

De **voorzitter** geeft gelegenheid tot vragen en opmerkingen.

De heer **Broenink** wil graag van de heer Nagel horen waarom hij nog vier jaar wil doorgaan en waarop de heer Nagel de komende vier jaar gaat letten.

De heer **Nagel** beantwoordt eerst de eerste vraag. In zijn ogen is ING een heel mooi bedrijf dat nog veel kan bereiken. Er is een nieuwe strategie, een gedeeltelijk nieuw bestuur en er zijn een heleboel goede plannen. Het lijkt hem buitengewoon interessant en ook leuk om daarvan nog een tijd onderdeel uit te maken in de uitvoering. Wat betreft de tweede vraag zegt de heer **Nagel** in grote lijnen te gaan letten op dezelfde dingen waarop een CRO altijd moet letten. Hij geeft enkele voorbeelden, zoals het afspreken van en het binnen een risicobereidheid blijven voor verschillende typen risico's die ING uit hoofde van haar dagelijkse bedrijfsvoering moet nemen en het nemen van passende maatregelen in het geval ING over de risicobereidheid heen dreigt te gaan. Rekening houdende met de huidige en toekomstige verwachte situatie voor banken zijn er volgens hem nog ruim voldoende zaken waarvoor een CRO zich kan inzetten.

De **voorzitter** gaat over tot stemming.

Nadat de elektronische stemming heeft plaatsgevonden, constateert de **voorzitter** dat het voorstel is aangenomen met 3.831.321.665 stemmen voor, 14.861.049 stemmen tegen en 21.340.750 onthoudingen. Als de stemmen van de Stichting ING Aandelen waarvoor zij geen steminstructies van certificaathouders heeft ontvangen buiten beschouwing worden gelaten, zou het voorstel zijn aangenomen met 2.172.391.301 stemmen voor, 14.861.049 stemmen tegen en 21.340.750 onthoudingen.

De **voorzitter** feliciteert de heer Nagel.

8. Samenstelling Raad van Commissarissen: benoeming van mevrouw Ann Sherry AO (ter beslissing)

De **voorzitter** stelt de samenstelling van de Raad van Commissarissen aan de orde, te weten de benoeming van mevrouw Ann Sherry tot lid van de Raad van Commissarissen per het einde van deze jaarlijkse Algemene Vergadering.

De **voorzitter** deelt mede dat de Raad van Commissarissen voor deze benoeming overeenkomstig artikel 25 lid 2 van de statuten een bindende voordracht heeft opgemaakt. Deze bindende voordracht en de gegevens van de voorgedragen kandidaat zijn opgenomen in de oproeping onder agendapunt 8. De benoeming van mevrouw Sherry is op 15 maart 2016 goedgekeurd door de Europese Centrale Bank. De Raad van Commissarissen adviseert om per het einde van deze jaarlijkse Algemene Vergadering, mevrouw Sherry te benoemen tot lid van de Raad van Commissarissen.

De **voorzitter** licht toe dat de voordracht tot benoeming van mevrouw Sherry is gebaseerd op haar achtergrond in de financiële sector en haar ervaring met zowel het besturen van als het houden van toezicht op grote internationale ondernemingen. Mevrouw Sherry heeft bestuurlijke ervaring in de publieke en overheidssector, almede in de bancaire en niet-bancaire sector. Met haar succesvolle staat van dienst is zij een waardevolle kandidaat voor de Raad van Commissarissen van ING.

De **voorzitter** geeft gelegenheid tot vragen en opmerkingen.

De heer **Stevense** (SRB) zegt geen bezwaar te hebben tegen de benoeming van mevrouw Sherry. Hij vraagt de voorzitter wel te kijken naar het rooster van aftreden van de leden van de Raad van Commissarissen in het algemeen, omdat hij het percentage aankomende aftredende leden, al dan niet herkiesbaar, hoog vindt. De **voorzitter** probeert de heer Stevense gerust te stellen. De Raad van Commissarissen is zich hiervan bewust en bereidt zich hierop voor. De essentie is dat leden kunnen worden herbenoemd. De heer **Stevense** reageert hierop. Vanuit het oogpunt van continuïteit wil hij dat er ieder jaar een evenredig aantal leden aftreedt en al dan niet herkiesbaar is. De **voorzitter** geeft aan dat er ieder jaar een combinatie van mogelijke aftredingen bestaat en dat zich ook verrassingen kunnen voordoen. Dat biedt mogelijkheden tot herbenoemingen c.q. nieuwe benoemingen die de Raad van Commissarissen zo goed mogelijk probeert te plannen. In geval van onverwachte gebeurtenissen zijn aanpassingen op de gemaakte planning nodig. De heer **Stevense** is van mening dat de planning nu in principe al afwijkt van wat gewenst is met het oog op het aantal aftredende leden volgend jaar. De **voorzitter** benadrukt nogmaals dat er ruimte is voor herbenoemingen, zodat de continuïteit gewaarborgd blijft. Om het continuïteitsrisico uit te sluiten eist de heer **Stevense** dat er een aanpassing van het rooster van aftreden komt, zodat er in de toekomst een goed rooster van aftreden ontstaat. Hij noemt als voorbeeld het benoemen van een lid voor een periode van twee of drie (in plaats van de huidige vier) jaar in het geval er sprake is van een herbenoeming. De **voorzitter** verwijst naar het 2016 rapport van de heer Van Manen, de voorzitter van de Monitoring Commissie voor de aankomende, nieuwe Nederlandse Corporate Governance Code. Daaruit is af te leiden dat een benoemingstermijn van vier jaar de voorkeur heeft, voor minstens twee termijnen. Er is nog discussie over de invulling van een eventuele derde termijn. Dit staat een bank in principe niet in de weg om herbenoemingen anders te doen, zolang dat goed uitlegbaar is en met redenen omkleedt. Mocht ING dus een afwijkende herbenoemingstermijn voorstellen, dan kan dat, echter op dit moment ziet ING daartoe geen aanleiding. Voor ING is het waarborgen van voldoende continuïteit leidend en zij streeft naar een goede, evenwichtige samenstelling van haar Raad van Commissarissen waarbij rekening wordt gehouden met aspecten zoals onder andere het hebben van ervaring in de financiële sector, internationaliteit en de balans tussen mannen en vrouwen. Zowel De Nederlandsche Bank (DNB) als de Europese Centrale Bank (ECB) houden toezicht op de samenstelling en het proces. De heer **Stevense** rondt af en geeft aan dat hij het niet eens is met de voorzitter. De **voorzitter** bedankt hem voor zijn zienswijze.

De heer **Spanjer** (Amsterdam) heeft twee vragen. Ten eerste wil hij weten of mevrouw Sherry in de zaal aanwezig is. Ten tweede vraagt hij zich af of zij haar lidmaatschap van de Raad van Commissarissen van ING kan verenigen met haar andere rollen en verantwoordelijkheden, vanuit het oogpunt van zowel tijdsbesteding als belangenbehartiging. Met betrekking tot het laatste verwijst hij naar de rol en verantwoordelijkheid die mevrouw Sherry bij ING Australië heeft. De **voorzitter** antwoordt dat mevrouw Sherry niet aanwezig is, want zij zou dan vanuit Australië moeten komen om zich vandaag uitsluitend kort te kunnen laten zien. Dat achtte ING niet gepast en inefficiënt. Daarnaast legt de **voorzitter** uit dat mevrouw Sherry lid is van de Raad van Commissarissen van ING Australië; zij is geen voorzitter van ING Australië. Er is een protocol gemaakt dat is gedeeld met de DNB en de ECB over hoe te handelen in geval van mogelijk tegenstrijdige belangen ('conflicts of interest'). De nevenfuncties van mevrouw Sherry zijn geheel in lijn met de vereisten die er op dit gebied zijn.

De heer **Swinkels** (Erp) haakt hierop aan. Hij vraagt of de beloning die mevrouw Sherry ontvangt uit hoofde van haar commissariaat bij ING Australië enerzijds en die uit hoofde van haar commissariaat bij ING Groep anderzijds met elkaar worden verrekend. Hij vindt dat mevrouw Sherry met het vervullen van twee verschillende toezichthoudende rollen binnen ING niet onafhankelijk kan zijn. De **voorzitter** licht toe dat mevrouw Sherry voor haar lidmaatschap van de Raad van Commissarissen van ING Groep wordt beloond conform de eerder vandaag vastgestelde nieuwe beloningsregeling. In Australië ontvangt mevrouw Sherry een beloning die voor haar functioneren bij ING Australië door de Raad van Commissarissen aldaar wordt vastgesteld. Die beloningen worden niet met elkaar verrekend. Wat betreft mogelijke belangenverstrengeling voorziet de **voorzitter** in de praktijk weinig tot geen complicaties. Hij refereert aan de vergelijkbare situatie voor de heer Boyer waarvoor het nog nooit nodig is geweest het protocol te moeten activeren.

De heer **Fehrenbach** (PGM Investments) refereert aan de toelichting van de voorzitter waarom mevrouw Sherry vandaag niet aanwezig is. Hij merkt op dat hij graag ziet dat de commissarissen in persoon aanwezig zijn bij geplande vergaderingen van de Raad van Commissarissen, ook bij tussentijdse vergaderingen, juist vanwege het feit dat die vaak bijeengeroepen worden vanwege het bijzondere karakter. Gezien de afstand en het grote aantal vergaderingen dat de Raad van Commissarissen vorig jaar heeft gehad, vraagt hij zich af of mevrouw Sherry daadwerkelijk bij nagenoeg alle vergaderingen in persoon aanwezig kan zijn. De **voorzitter** vindt dit een terechte vraag, omdat nagenoeg alle vergaderingen in Nederland worden gehouden. Aanwezigheid in persoon is een belangrijk punt. Dit is uitvoerig met mevrouw Sherry besproken en de **voorzitter** hoopt dat deelname in persoon in de praktijk ook uitwerkt zoals gewenst. De **voorzitter** is overigens zeer verheugd dat mevrouw Sherry de Raad van Commissarissen wil komen versterken, want dat zegt ook iets over de positieve internationale reputatie van ING. Hij verwacht dat mevrouw Sherry ING kan voorzien van hele waardevolle inzichten en informatie, gegeven haar indrukwekkende carrière. Dit kan ook zeer stimulerend werken voor het imago van ING in Australië.

De **voorzitter** gaat over tot stemming.

Nadat de elektronische stemming heeft plaatsgevonden, constateert de **voorzitter** dat het voorstel is aangenomen met 3.821.759.593 stemmen voor, 21.252.663 stemmen tegen en 25.869.553 onthoudingen. Als de stemmen van de Stichting ING Aandelen waarvoor zij geen steminstructies van certificaathouders heeft ontvangen buiten beschouwing worden gelaten, zou het voorstel zijn aangenomen met 2.162.829.229 stemmen voor, 21.252.663 stemmen tegen en 25.869.553 onthoudingen.

De **voorzitter** zal de uitslag delen met mevrouw Sherry en haar feliciteren, ook namens de aandeel-/certificaathouders.

9A. Machtiging tot uitgifte van gewone aandelen (ter beslissing)

De **voorzitter** stelt aan de orde het voorstel om de Raad van Bestuur aan te wijzen als het orgaan dat bevoegd is om, met goedkeuring van de Raad van Commissarissen, te besluiten tot uitgifte van gewone aandelen en het verlenen van rechten tot het nemen van dergelijke aandelen met, voor zover redelijkerwijs mogelijk, voorkeursrecht voor bestaande aandeelhouders. De **voorzitter** verwijst naar het voorstel met toelichting zoals opgenomen in de oproeping onder agendapunt 9A en geeft een nadere toelichting. De afgelopen jaren heeft ING aan de Algemene Vergadering jaarlijks gevraagd om de Raad van Bestuur te machtigen om nieuwe gewone aandelen uit te geven voor maximaal twee keer 10% van het geplaatste kapitaal. Voor beide machtigingen gold steeds dat de aandelen, in totaal dus 20%, met of zonder voorkeursrecht (het volgende agendapunt) konden worden uitgegeven. Als onderdeel van de Corporate Governance review is deze bestaande praktijk heroverwogen. Er worden nu opnieuw twee emissiemachtigingen voorgesteld: één voor 40% met voorkeursrecht, het huidige agendapunt (9A), en één voor 10% met of zonder voorkeursrecht, het volgende agendapunt (9B). De nu voorgestelde emissiemachtigingen bieden meer flexibiliteit dan de in voorgaande jaren gevraagde machtigingen. Daardoor maken zij het voor ING Groep beter mogelijk om, indien nodig, snel te reageren op onder meer ongunstige ontwikkelingen in de financiële markten. Zoals bevestigd in de consultatie van grote aandeelhouders in het kader van de Corporate Governance review zijn de machtigingen bovendien in overeenstemming met internationale marktontwikkelingen. De machtiging van 40% kan voor elk financieringsdoel worden gebruikt, dus niet alleen voor kapitaalversterking, maar ook bijvoorbeeld ter financiering van overnames. De Raad van Bestuur en de Raad van Commissarissen benadrukken dat het de intentie van ING is om alles te doen wat redelijkerwijs mogelijk is om voorkeursrechten van aandeelhouders te respecteren en verwatering te voorkomen, een en ander in overeenstemming met de van toepassing zijnde wet- en regelgeving. Nadere informatie over hoe in voorkomende gevallen met het voorkeursrecht van aandeelhouders zal worden omgegaan, is gepubliceerd op de website van de Vennootschap. De Raad van Commissarissen heeft het voorstel goedgekeurd. De machtiging komt in plaats van de machtiging die door de vorige Algemene Vergadering onder agendapunt 8A is verleend.

De **voorzitter** geeft gelegenheid tot vragen en opmerkingen.

De heer **Fehrenbach** (PGM Investments) zegt grote moeite te hebben met de gevraagde machtigingen, vooral met de omvang ervan. Volgens hem is het in Nederland gebruikelijk om een machtiging te vragen voor 10% en nog eens 10% voor een maximale periode van achttien maanden. ING vraagt nu om een emissiemachtiging tot 50%. In de door ING genoemde vergelijkbare landen waar dit mogelijk is, is nog wel toestemming nodig voor de omvang van fusies en overnames en de goedkeuring van de aandeelhouders daarop. Bij ING ligt die drempel voor de goedkeuring voor fusies en overnames op het wettelijke minimum van een derde van het balanstotaal waardoor het in de praktijk haast uitgesloten is dat ING terugkomt naar deze vergadering om een voorstel te doen voor een overname en daarvoor van tevoren goedkeuring nodig heeft. Hij vindt de voorgestelde drempels veel te hoog en herkent zich niet in de door ING aangegeven internationale trend op dit gebied. Hij wenst vast te houden aan de 10% plus 10%. De heer **Fehrenbach** is genegen mee te denken in situaties waarin er een acute noodzaak voor ING is om onmiddellijk te reageren op die ontwikkelingen en het eigen vermogen te versterken. Hij verzoekt ING de gevraagde bevoegdheid daarom te beperken tot 10% plus 10%, in het bijzonder voor fusie- en overnamesituaties, en het meerdere van deze bevoegdheid alleen te gebruiken in financiële noodsituaties voor het versterken van het eigen kapitaal en in die situaties waarin in redelijkheid het bijeenroepen van een buitengewone Aandeelhoudersvergadering niet mogelijk is.

De heer **Jorna** (VEB) vindt dat de heer Fehrenbach met zijn betoog ook het standpunt van de VEB prima heeft verwoord. Hij heeft daar weinig aan toe te voegen. Hij is van mening dat wat de heer Fehrenbach voorstelt een wijziging is op datgene wat voorligt en dat het daarom niet in stemming gebracht kan worden. Volgens hem kan ING het verzoek hooguit van de agenda afhalen en een buitengewone Aandeelhoudersvergadering uitschrijven om het gewijzigde voorstel opnieuw in te dienen. De heer

Jorna rondt af met de opmerking dat de VEB met om en nabij 1.400.000 aandelen tegen het voorstel zal stemmen zoals het er nu ligt.

De heer **Stevense** (SRB) sluit zich aan bij de heer Jorna en zegt dat hij er ook een voorstander van is om het voorstel van de agenda af te halen. Hij rondt af met de opmerking dat de SRB ook zal tegenstemmen.

De heer **Spanjer** (Amsterdam) verwijst naar de statuten, artikel 12.1, dat bepaalt dat de machtigingsduur ten hoogste vijf jaar kan zijn. Als er nu toestemming wordt gegeven voor 50% en voor vijf jaar, is er op enig moment geen Algemene Vergadering meer nodig volgens hem, want dan is alles al geregeld. Hij zegt ook tegen te zullen stemmen op het huidige voorstel.

Een **certificaat-/aandeelhouder** doet een beroep op de voorzitter. Hij neemt aan dat de voorzitter de autorisatie heeft om een voorstel te wijzigen en dan in stemming te laten brengen, zoals door de heer Fehrenbach is voorgesteld. De **voorzitter** zal de heer Vink vragen hierop te reageren.

De heer **Russ** (Haarlem) vult aan dat hij in totaal 23 institutionele beleggers met gezamenlijk 18,1 miljoen stemmen vertegenwoordigt. Bij handhaving van het huidige voorstel zal hij tegenstemmen met 11,3 miljoen stemmen. Hij is het eens met het standpunt van de heren Fehrenbach en Jorna en wijst er op dat het voorstel niet gewijzigd kan worden wegens de al bij volmacht ontvangen stemmen op het huidige voorstel.

De heer **Vink** neemt het woord en schetst eerst de achtergrond hoe ING tot dit voorstel is gekomen. De afgelopen jaren had ING steeds 10% plus 10% als mandaat op de agenda staan. In de stemuitslagen zag ING dat de steun voor de tweede 10% aan het afkalven was. ING heeft daarover gesproken met haar aandeelhouders, in het bijzonder met de buitenlandse aandeelhouders. Uit de dialoog bleek dat de reden daarvoor was dat in beide gevallen het mandaat gebruikt kon worden met of zonder voorkeursrecht. De buitenlandse aandeelhouders bleken minder moeite te hebben met 10% zonder voorkeursrecht, en een hoger percentage te wensen met behoud van voorkeursrecht. ING heeft het voorstel aangepast op basis van de gesprekken met een aantal grootaandeelhouders als onderdeel van de review van de corporate governance. Daarmee sluit dit voorstel aan bij de internationale praktijk. De heer **Vink** vervolgt dat ISS en Glass Lewis, belangrijke adviseurs voor institutionele aandeelhouders voor de besluitvorming op algemene vergaderingen, een positief stemadvies hebben uitgebracht. Beide adviseurs hebben aangegeven dat het voorstel aansluit bij de internationale praktijk, in het bijzonder omdat het voorkeursrecht van aandeelhouders wordt gerespecteerd.

Met betrekking tot de betrokkenheid van aandeelhouders bij acquisities bevestigt de heer **Vink** dat aandeelhouders goedkeuring moeten geven als het gaat om acquisities die groter zijn dan een derde van het balanstotaal. Dit heeft ING in haar statuten vastgelegd en ING sluit daarmee aan bij het huidige wettelijke regime. Uit de internationale praktijk blijkt dat met name in Amerika en in het Verenigd Koninkrijk de Raad van Bestuur een ruime bevoegdheid heeft om zelfstandig beslissingen te nemen ten aanzien van acquisities. Er zijn ING geen signalen bekend dat er binnenkort een wijziging op dit vlak zal komen.

Wat betreft de vraag of het mogelijk is een agendavoorstel te wijzigen is volgens de heer **Vink** terecht opgemerkt dat daarmee zeer terughoudend omgegaan moet worden, met name omdat het merendeel van de stemmen bij volmacht is uitgebracht. Agendapunten kunnen daarom niet aangepast of toegevoegd worden tijdens de Algemene Vergadering. Het is wel mogelijk dat de Raad van Bestuur en de Raad van Commissarissen besluiten op een bepaalde manier gebruik te zullen maken van een bevoegdheid die is verkregen van de Algemene Vergadering.

De heer **Vink** laat weten dat ING geen gebruik maakt van de maximale termijn van vijf jaar voor het mandaat zoals opgenomen in artikel 12.1 van de statuten. In de oproeping voor de vergadering staat dat dit mandaat nog steeds geldt voor achttien maanden en dat betekent dat ING dit onderwerp

volgend jaar opnieuw op de agenda moet zetten als ING opnieuw voor de dan volgende achttien maanden gebruik zou willen maken van het mandaat.

Een **certificaat-/aandeelhouder** vindt het door de heer Vink aangedragen punt van het bij volmacht hebben gestemd geen goede reden voor het niet kunnen wijzigen van het voorstel. Hij vindt dat ING rekening moet houden met de huidige negatieve beeldvorming ten aanzien van het voorstel en dat ING het voorstel daarom moet opschorten. Hij vraagt naar de mogelijkheid tot opschorting.

De **voorzitter** vat samen dat in de ogen van de Raad van Commissarissen en de Raad van Bestuur een voorstel wordt gedaan dat internationaal gezien op zijn minst gebruikelijk is. De stemadviesbureaus onderschrijven het voorstel volledig. ING heeft het totale belang in overweging genomen van alle aandeelhouders en van de onderneming die in een noodsituatie met zeer onvoorziene omstandigheden te maken kan krijgen. Vanuit dat oogpunt blijft het voorstel gehandhaafd en stelt hij voor tot stemming over te gaan.

De heer **Fehrenbach** (PGM Investments) reageert hierop. Volgens hem gaan de adviezen voorbij aan de Nederlandse situatie en de specifieke omstandigheden. Het is hem bekend dat emissiebevoegdheden in het buitenland voor aanzienlijk hogere percentages worden toegestaan, soms wel tot 100%, met voorkeursrecht. Hij vindt dat voorbij wordt gegaan aan het feit dat de drempels in het buitenland voor het voorleggen van fusies en overname aanzienlijk lager liggen. Hij is van mening dat het goed gebruik is de aandeelhouders om een machtiging te vragen voor de uitgifte van aandelen. ING vormt hierop een ongelukkige uitzondering met het huidige voorstel. De heer **Fehrenbach** herhaalt zijn verzoek om op alternatieve manier met het voorstel om te gaan. Naast het handhaven van het huidige voorstel of het in het geheel van de agenda afhalen, is het volgens hem ook mogelijk een hele duidelijke beperking van het gebruik van de volmacht toe te voegen aan het voorstel zoals eerder door hem in de vergadering is geschetst. De heer **Fehrenbach** is benieuwd of de voorzitter van de Stichting ING Aandelen zal stemmen op dit agendapunt en of hij, gezien de situatie in Nederland, zal tegenstemmen.

De **voorzitter** is van mening dat een precedent wordt geschapen bij het afwijken van of het geven van een vrijwillige beperking op het voorstel zoals dat is gepubliceerd. Hij pleit voor het behoud van maximale transparantie en consistentie en het ongewijzigd in stemming brengen van het voorstel. Het onderwerp is zorgvuldig bestudeerd, met betrokkenheid van vele adviseurs, waarbij rekening is gehouden met de internationale context. Dit heeft geresulteerd in een evenwichtig voorstel. De **voorzitter** betreurt het dat een aantal aandeelhouders een andere mening heeft. Zij kunnen dat via hun stemrecht tot uitdrukking laten komen. Mocht het nodig blijken, dan is ING bereid in het komende jaar opnieuw na te denken voordat zo'n voorstel weer in stemming wordt gebracht.

De heer **Swinkels** (Erp) wil graag weten waarom het voorstel op de agenda staat. Hij vraagt om meer inzicht zodat hij een gedegen afweging kan maken of hij het voorstel wel of niet kan steunen. Hij verwijst naar een eerdere situatie waarbij ING volgens hem geen waarde heeft gecreëerd en hem iets had voorgelegd waar hij niet helemaal achter stond. De heer **Swinkels** vraagt ook hoe kwetsbaar de banken, inclusief ING, zijn op dit moment, onder andere vanuit het oogpunt van solvabiliteit. De **voorzitter** antwoordt dat al is toegelicht waarom het voorstel op de agenda staat en hij vat het nogmaals kort samen. De heer **Hamers** vult aan dat ook ING is blootgesteld aan de gevaren waarop de heer Swinkels doelt en waarmee andere banken ook te maken hebben. Hij legt uit dat ING voor de crisis ongeveer EUR 28 miljard kapitaal had op een balanstotaal van EUR 1.300 miljard. Nu heeft ING circa EUR 48 miljard kapitaal op een balanstotaal van EUR 850 miljard. Dat is een verdrievoudiging van het kapitaal ten opzichte van de balans. De kapitaaleis van de Europese Centrale Bank is 9,5%. De Nederlandsche Bank (DNB) voegt daar extra basispunten aan toe, over tijd resulterende in een totale kapitaaleis van 12,5%. Met een huidige kernkapitaalratio van 13,4% voldoet ING daar al aan. ING is met een reden geherstructureerd en veel beter gekapitaliseerd dan voorheen, zowel in absolute euro's als in relatieve percentages.

De heer **Van den Bos** (Stede Broec) verwijst naar wat de heer Jorna heeft gezegd met betrekking tot het door de voorzitter van de agenda kunnen afhalen van het voorstel. Hij verbaast zich erover dat een aantal aandeelhouders zo tegen het voorstel is en probeert dit te verklaren door te reflecteren op verschillen in ondernemingsgeest van de diverse aandeelhouders, waarvan het merendeel is vertegenwoordigd in Amerika en in Engeland. Met de verwijzing naar wat eerder is gezegd over de bankenconsolidatie neemt de heer **Van den Bos** aan dat ING armslag wil hebben in geval zich mogelijkheden zouden voordoen voor een overname die enerzijds bijdraagt aan het kunnen blijven voldoen aan de kapitaaleis en anderzijds tot een behoorlijke kostenreductie zou kunnen leiden. Dit komt de aandeelhouders juist ten goede vindt hij.

De heer **Hazewinkel** (Stichting ING Aandelen) gaat in op de vraag van de heer Fehrenbach of de Stichting ING Aandelen (de Stichting) gaat stemmen en wat de mening van de Stichting is. Hij legt uit dat de Stichting over dit onderwerp heeft gesproken. De Stichting heeft ook een nadere bevestiging gevraagd aan en ontvangen van ING wat betreft de 40% emissiemachtiging, te weten dat deze machtiging met gebruikmaking van voorkeursrecht is. De Stichting heeft ook een gesprek gehad met de heer Fehrenbach, zodat hij kon toelichten wat zijn bezwaren waren. De Stichting heeft inmiddels ook kennisgenomen van de steminstructies die ze gekregen heeft. Een groot aantal certificaathouders heeft gebruik gemaakt van hun stemrecht door middel van de steminstructies. De Stichting stemt in het belang van ING en van alle certificaathouders. Op basis daarvan is de Stichting tot de conclusie gekomen dat ze instemt met het voorstel.

De heer **Jorna** (VEB) reageert op de toelichting van de heer Hazewinkel. Hij vindt dat er appels met peren worden vergeleken en verwijst naar wat de heer Vink eerder heeft gezegd. Volgens hem lijkt ING zich slechts op de Amerikaanse aandeelhouders te hebben gericht met betrekking tot dit voorstel. Hij kent geen ander AEX-bedrijf dat zo'n voorstel heeft gedaan en hij is van mening dat als de Amerikaanse aandeelhouders hier willen investeren, ze zich ook naar de lokale spelregels, normen en waarden dienen te gedragen.

De **voorzitter** constateert dat betrokken partijen ondanks het debat niet dichterbij elkaar komen en gaat over tot stemming.

Nadat de elektronische stemming heeft plaatsgevonden, constateert de **voorzitter** dat het in de oproeping tot deze vergadering opgenomen voorstel is aangenomen met 3.620.300.402 stemmen voor, 230.385.152 stemmen tegen en 18.197.885 onthoudingen. Als de stemmen van de Stichting ING Aandelen waarvoor zij geen steminstructies van certificaathouders heeft ontvangen buiten beschouwing worden gelaten, zou het voorstel zijn aangenomen met 1.961.370.038 stemmen voor, 230.385.152 stemmen tegen en 18.197.885 onthoudingen.

9B. Machtiging tot uitgifte van gewone aandelen, met of zonder voorkeursrecht van bestaande aandeelhouders (ter beslissing)

De **voorzitter** stelt aan de orde het voorstel om de Raad van Bestuur aan te wijzen als het orgaan dat bevoegd is om, met goedkeuring van de Raad van Commissarissen, te besluiten tot uitgifte van gewone aandelen en het verlenen van rechten tot het nemen van dergelijke aandelen met of zonder voorkeursrecht voor bestaande aandeelhouders. De **voorzitter** verwijst naar het voorstel met toelichting, zoals opgenomen in de oproeping onder agendapunt 9B, en geeft een toelichting. Zoals bij het vorige agendapunt is besproken, heeft deze tweede emissie machtiging betrekking op 10% van het geplaatste kapitaal. De machtiging geldt voor een periode van 18 maanden, behoudens verlenging door de Algemene Vergadering. Bij gebruikmaking van deze machtiging van 10% kan het voorkeursrecht eventueel worden uitgesloten. Deze machtiging kan voor ieder doel worden gebruikt waaronder kapitaalversterking, financiering, fusies of overnames, de afwikkeling van aandelenopties of prestatieaandelen en de conversie van door ING Groep eventueel uitgegeven additionele Tier-1 kapitaalinstrumenten in gewone aandelen, zoals vereist op grond van de geldende toezichtwetgeving. De Raad van Commissarissen heeft het voorstel goedgekeurd. De machtiging komt in de plaats van de machtiging die door de vorige Algemene Vergadering onder agendapunt 8B is verleend.

De **voorzitter** geeft gelegenheid tot vragen en opmerkingen.

De heer **Spanjer** (Amsterdam) zegt dat ING via agendapunt 9A toestemming voor een emissiemachtiging van 40% heeft gekregen. Agendapunt 9B vraagt akkoord voor een additionele 10% emissiemachtiging. Hij vraagt of er nog een aanvulling komt en hoe ver ING wil gaan. De heer **Vink** legt uit dat het vorige voorstel een machtiging van 40% betrof met behoud van voorkeursrecht. Dit voorstel betreft een machtiging van 10% met of zonder voorkeursrecht. Het maximale is dan 50% en niet meer.

De **voorzitter** constateert dat er geen verdere vragen zijn en gaat over tot stemming.

Nadat de elektronische stemming heeft plaatsgevonden, constateert de **voorzitter** dat het voorstel is aangenomen met 3.739.986.574 stemmen voor, 123.800.424 stemmen tegen en 5.098.523 onthoudingen. Als de stemmen van de Stichting ING Aandelen waarvoor zij geen steminstructies van certificaathouders heeft ontvangen buiten beschouwing worden gelaten, zou het voorstel zijn aangenomen met 2.081.056.210 stemmen voor, 123.800.424 stemmen tegen en 5.098.523 onthoudingen.

10. Machtiging tot verkrijging van gewone aandelen of certificaten van gewone aandelen in het eigen kapitaal van de Vennootschap (ter beslissing)

De **voorzitter** stelt aan de orde de machtiging van de Raad van Bestuur om, met goedkeuring van de Raad van Commissarissen, volgestorte gewone aandelen en certificaten van gewone aandelen ING Groep te verkrijgen. De **voorzitter** verwijst naar het voorstel met toelichting zoals opgenomen in de oproeping onder agendapunt 10 en geeft een toelichting. De machtiging geldt voor een maximum van 10% van het geplaatste kapitaal en voor een periode van 18 maanden. De verkrijgingsprijs dient ten minste EUR 0,01 (één eurocent) te bedragen en niet hoger te zijn dan de hoogste koers waarvoor de (certificaten van) gewone aandelen worden verhandeld op Euronext Amsterdam, op de datum waarop de overeenkomst tot verkrijging wordt gesloten of de daaraan voorafgaande beursdag. De machtiging zal worden gebruikt voor handels- en beleggingsdoeleinden in het kader van de gewone uitoefening van het bankbedrijf. Anders dan voorgaande jaren het geval was, vraagt de Raad van Bestuur dit jaar geen tweede verkrijgingsmachtiging van 10%.

De **voorzitter** constateert dat er geen vragen zijn en gaat over tot stemming.

Nadat de elektronische stemming heeft plaatsgevonden, constateert de **voorzitter** dat het voorstel is aangenomen met 3.838.099.335 stemmen voor, 28.561.846 stemmen tegen en 2.217.429 onthoudingen. Als de stemmen van de Stichting ING Aandelen waarvoor zij geen steminstructies van certificaathouders heeft ontvangen buiten beschouwing worden gelaten, zou het voorstel zijn aangenomen met 2.179.168.971 stemmen voor, 28.561.846 stemmen tegen en 2.217.429 onthoudingen.

11. Rondvraag en sluiting

De **voorzitter** deelt mede dat de notulen op aanvraag kunnen worden toegezonden. Hij herinnert de aanwezigen eraan dat er na afloop van deze Algemene Vergadering nog een vergadering is van houders van certificaten van aandelen waarvoor belangstellenden zich vooraf schriftelijk hadden moeten aanmelden. Tot slot laat hij weten dat er na afloop van de Algemene Vergadering een afsluitende borrel is waar enkele leden van de Raad van Bestuur en van de Raad van Commissarissen ook kort aanwezig zullen zijn.

De **voorzitter** stelt de rondvraag aan de orde en geeft gelegenheid tot het stellen van vragen en het maken van opmerkingen die geen verband houden met de eerder behandelde punten.

De heer **Fehrenbach** (PGM Investments) verzoekt de notulen zodanig te publiceren op de website zodat ze te doorzoeken zijn. Tot op heden is dat niet mogelijk. Het is dan ook niet mogelijk daaruit bijvoorbeeld te citeren. De **voorzitter** is niet op de hoogte van de achtergrond en vraagt de heer Vink na te gaan wat de mogelijkheden zijn.

Een **certificaat-/aandeelhouder** refereert aan een door hem vorig jaar gestelde vraag over een onbevredigende situatie. Hij heeft hierover gesproken met een medewerker van ING. Van de vier items is er volgens hem tot op heden één naar tevredenheid opgelost. Zonder verder inhoudelijk op de casus in te gaan verzoekt hij de Raad van Bestuur om te komen tot een bevredigende oplossing voor de nog resterende items. De **voorzitter** laat weten dat de casus bekend en in behandeling is.

De heer **Van der Bijl** (Purmerend) zegt menigmaal bij vergaderingen geweest te zijn van ondernemingen waar sprake was van een fusie. Zo'n fusie was dan een argument voor het verhogen van de beloning van de Raad van Bestuur. Nu de ontvlechting tussen ING en NN Group heeft plaatsgevonden vraagt hij of ING volgend jaar komt met een voorstel om de beloningen naar beneden bij te stellen.

De heer **Stevense** (SRB) vindt de financiële kalender die is gepubliceerd op de website van ING te kort. Deze kalender loopt tot begin november 2016. Hij verzoekt om een langere financiële kalender te publiceren, ten minste tot de Algemene Vergadering volgend op de Algemene Vergadering waarin de certificaat-/aandeelhouders aanwezig zijn. Het gaat hem om alle data waarop de financiële resultaten gepubliceerd worden.

De heer **Spanjer** (Amsterdam) vraagt wat de ex-dividenddatum is en wanneer het dividend wordt betaald. De heer **Vink** antwoordt dat de respectievelijke data 27 april 2016 en 1 mei 2016 zijn. Daarover volgt nog een apart bericht.

De heer **Swinkels** (Erp) vraagt of er een keer een bijeenkomst georganiseerd kan worden om als ING-aandeelhouder informeel contact te hebben met de Raad van Bestuur en Raad van Commissarissen. Met referentie naar een andere bank doet de heer **Swinkels** vervolgens de suggestie aan ING om de aandeelhouders voortaan een toegangsbewijs voor de Algemene Vergadering toe te sturen waarbij zij die dag ook recht hebben op het gebruik van openbaar vervoer. Dit bespaart kosten en draagt bij aan het behoud van het milieu. De **voorzitter** zegt de suggestie te begrijpen.

De heer **Van den Bos** (Stede Broec) heeft een opmerking. Mocht ING gebruikmaken van de mogelijkheid tot 50% kapitaalsverhoging om tot een overname over te kunnen gaan, dan hoopt hij dat ING hetzelfde acteert zoals een andere bank dat heeft gedaan, te weten 50% van het totaal benodigde bedrag financieren uit ingehouden winsten en 50% van het totaal benodigde bedrag ophalen via een aandelenemissie.

De **voorzitter** stelt vast dat er geen andere vragen of opmerkingen zijn.

Voordat de **voorzitter** de vergadering sluit, richt hij het woord tot de heer Joost Kuiper, die jarenlang de Raad van Commissarissen heeft versterkt. ING heeft gepubliceerd dat de heer Kuiper om gezondheidsredenen moet aftreden. De Raad van Commissarissen heeft vandaag in de notulen van haar vergadering laten opnemen dat ING hem dankt voor zijn grote bijdrage, zijn zeer constructieve persoonlijkheid en zijn kameraadschap in het team. ING waardeert dat zeer. De voorzitter stelt een applaus voor, dat volgt.

Onder dankzegging voor de aanwezigheid en de inbreng sluit de **voorzitter** de vergadering.

Amsterdam,
J. van der Veer
voorzitter

Amsterdam,
C.H.P. van Eldert-Klep
secretaris

Amsterdam,
E. Bloemer
certificaathouder